નિવેદન.

(ત્રીજી આવૃત્તિ)

પરમોપકારી પ્રાતઃસ્મરણીય યોગનિષ્ઠ આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજીએ આ ગ્રંથ પાદરામા સંવત ૧૯૫૯ ના માગસર વદી ૩ ના રોજ પૂર્ણ કર્યો હતો અને તે કાવીઠાનિવાસી શેઠ રતનચંદ લાધાજી તથા શેઠ ઝવેરભાઈ ભગવાનદાસની આર્થિક દ્રવ્યસ્હાયથી પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યો હતો, જે ખપી જવાથી શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી સં. ૧૯૬૯ મા શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી ગ્રંથમાળાના ગ્રંથાક ૨૧ તરીકે તેની બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ કરવામાં આવી હતી અને આ બીજી આવૃત્તિ પણ ખલાસ થઇ જવાથી શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન-પ્રસારક મંડળ તરફથી ગ્રંથાક (૨૧) તરીકે જ ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર પડી છે, જે તેની લોકપ્રિયતા તથા ઉપયોગિતા બતાવે છે.

આ ગ્રંથમા આત્માને શાંતિ શા થકી મળે, તેના ઉપાયો, આત્માનું મૂળ સ્વરૂપ અને તે સમજવા માટે આત્મા અને કર્મનો સંબંધ અને કર્મના મૂળભેદ ૮ તથા ઉત્તરભેદ ૧૫૮ છે તેનુ સ્વરૂપ વર્ણવ્યુ છે, તેમજ બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા એ ત્રણ પ્રકારના આત્માનું સ્વરૂપ વર્ણવી છેવટે ઉપાદેય [illegible] છે એમ નિશ્ચય કરવામા આવ્યો છે

આચાર્ય મહારાજ પોતાની હયાતીમાં જ ૧૦૮ ગ્રંથો તૈયાર કરી પ્રગટાવી ગયા છે તે પૈકી ઘણાક ગ્રંથોની ચાર ચાર આવૃત્તિઓ થવા પામી છે. તેમજ લગભગ ૩૫ ગ્રથો તો બીલકુલ શિલકમા જ નથી, જેની આવૃત્તિઓ કાઢવી રહી. આમાનાં કેટલાક ગ્રથો નાo બ્રીટીશ સરકાર તથા શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના કેળવણીખાતાએ તથા લાયબ્રેરીઓ માટે મંજૂર કર્યા છે. આ ઉપરથી આ પુસ્તકોની ઉપયોગિતા જણાઇ આવશે

આવા ઉપયોગી આત્મહિતના ગ્રથોદ્વારા જિજ્ઞાસુ વાંચકો આત્મકલ્યાણ સાથે પરમ શાંતિ મેળવો એમ ઇચ્છાય છે

આ ગ્રથ પ્રકાશનમા ગામ અગુઠણના બાઇ આધાર તે શા ગોરધનદાસ હીરાચદની વિધવા, હા. છોટાલાલ મોહોલાલ એમણે રૂા ૧૮૦)ની દ્રવ્ય સહાય કરી જ્ઞાન અને ભક્તિનો અપૂર્વ લાભ લીધો છે જે અત્યત પ્રશસ્ત અને પ્રશંસનીય હોઇ મડળ તરફથી તેમનો ધન્યવાદપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

પાદરા ૨૯–૮–૨૬ મ. ૧૯૮૨	વકીલ મોહનલાલ હિમચદ. શ્રી અo જ્ઞાo પ્રo મડળ.

શ્રી અધ્યાત્મશાંતિ

— ચોથી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના —

પરમોપકારી અષ્ટાંગયોગાધ્યાત્મદિવાકર આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ **બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજીએ** માનવ-આત્મકલ્યાણ અર્થે, આત્મશાંતિ અર્થે આ ગ્રંથ સૌ પ્રથમ પાદરાખાતે સં. ૧૯૫૯ ના માગસર વદી ૩ ના રોજ પૂર્ણ કર્યો હતો. તેની બીજી આવૃત્તિ સં ૧૯૬૯ માં અને ત્રીજી આવૃત્તિ સં. ૧૯૮૨ માં પ્રકટ કરવામાં આવી હતી તે આવૃત્તિ પણ ખપી જવાથી મંડળને આ ચોથી આવૃત્તિ પ્રકટ કરી વાચકો સમક્ષ રજૂ કરતાં હર્ષ થાય છે ચોથી આવૃત્તિનું પ્રાકટ્ય એ તેની લોકપ્રિયતા સૂચવે છે.

અનંતકાળથી ભવભ્રમણ કરતા આત્માને આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિના દુઃખોની અશાંતિ સદાકાળ પ્રવર્તે છે તેમાંથી ધર્મ-આત્માનું સ્વરૂપ-સ્વકર્તવ્ય અને સદ્બોધના અમૃતવારી છાંટી-શાંતિ આપવા આ ગ્રંથ ગુરુશ્રીએ લખ્યો છે તે વિચાર-સમજપૂર્વક વાંચી માનવ માત્ર નિજાત્માની શાંતિ મેળવી શકે છે

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સના ૧૯ મા અધિવેશન તથા સુવર્ણ-મહોત્સવ પ્રસંગે શ્રી સંઘપ્રગતિ નામનો શ્રી ગુરુદેવનો ગ્રંથ પ્રકટ કર્યો છે. કૉન્ફરન્સનું ધ્યેય શ્રી સમસ્ત સંઘની પ્રગતિ જ છે તદર્થે તે ખૂબ પ્રયાસો કરે છે, તેને સહાયક થાય તે માટે આ ગ્રંથ 'સંઘપ્રગતિ' ખરા વખતે જ પ્રકટ કર્યો છે. ભવ્યાત્માઓ તે વાંચી આત્મકલ્યાણ સાધે

આ ગ્રંથ સાથે જ આ વર્ષે શ્રી આનંદઘન પદ સંગ્રહ-ભાવાર્થ ત્રીજી આવૃત્તિ, અધ્યાત્મશાંતિ ચોથી આવૃત્તિ, સાંવત્સરિક ક્ષમાપના ત્રીજી આવૃત્તિ, આત્મશક્તિપ્રકાશ ત્રીજી આવૃત્તિ-આ ગ્રંથો મંડળે પ્રકટ કર્યા છે.

આ ગ્રંથો આદ્યંત-સંભાળપૂર્વક, વાચકો વાંચે-વિચારે ને જીવનમાં ઉતારી આત્મકલ્યાણ સાધે એ ભાવના

મુંબઈ ૨૦૦૮ ના, જેઠ વદી ૧૧ શ્રી રવિસાગરજી જયંતિ દિન	મણિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર મંગળદાસ લલ્લુભાઈ ઘડીયાળી ચંદુલાલ નગીનદાસ ભાંખરીઆ મંત્રીઓ શ્રી અ જ્ઞાન પ્ર મંડળ-મુંબઈ

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિજી ગ્રંથમાળામાં પ્રગટ થયેલા ૧૧૦—ગ્રંથો.

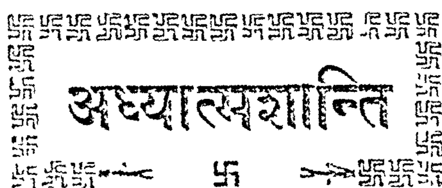
૧ અધ્યાત્મવ્યાખ્યાનમાળા.
૨ ભજનસંગ્રહ ભાગ ૨ જો.
૩ ભજનસંગ્રહ ભાગ ૩ જો
૪ સમાધિશતકમ્.
૫ અનુભવપચ્ચીશી.
૬ આત્મપ્રદીપ.
૭ ભજનસંગ્રહ ભાગ ૪ થો.
૮ પરમાત્મદર્શન.
૯ પરમાત્મજ્યોતિ (આવૃત્તિ ૨)
૧૦ તત્ત્વબિંદુ.
૧૧ ગુણાનુરાગ (આવૃત્તિ બીજી)
૧૨-૧૩ ભજનસંગ્રહ ભાગ ૫ મો તથા જ્ઞાનદીપિકા.
૧૪ તીર્થયાત્રાનું વિમાન (આ. ત્રીજી)
૧૫ અધ્યાત્મભજન સંગ્રહ
૧૬ ગુરુબોધ (આ. બીજી)
૧૭ તત્ત્વજ્ઞાનદીપિકા (આ. ૨)
૧૮ ગહુંલીસંગ્રહ ભા. ૧. (આ. ૨)
૧૯-૨૦ શ્રાવકધર્મસ્વરૂપ ભા. ૧-૨
૨૧ ભજનપદ સંગ્રહ ભાગ ૬ ઠ્ઠો.
૨૨ વચનામૃત.
૨૩ યોગદીપક (આ. ૨)
૨૪ જૈન ઐતિહાસિક રાસમાળા

૨૫ આનંદઘનપદ ભાવાર્થ (આ. ૩)
૨૬ અધ્યાત્મશાંતિ (આ. ચોથી)
૨૭ કાવ્યસંગ્રહ ભાગ ૭ મો.
૨૮ જૈનધર્મની પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિ
૨૯ કુમારપાલ (હિંદી)
૩૦ થી ૩૪ સુખસાગર ગુરુગીતા ગ્રન્થ ૫.
૩૫ ષડ્દ્રવ્યવિચાર (આવૃત્તિ ૩)
૩૬ વિજાપુર વૃત્તાંત.
૩૭ સાબરમતી ગુણશિક્ષણ કાવ્ય.
૩૮ પ્રતિજ્ઞાપાલન.
૩૯-૪૦-૪૧ જૈનગચ્છમતપ્રબંધ, સંઘપ્રગતિ, જૈનગીતા.
૪૨ જૈનધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ ભાગ ૧.
૪૩ મિત્રમૈત્રી.
૪૪ શિષ્યોપનિષદ્.
૪૫ જૈનોપનિષદ્.
૪૬-૪૭ ધાર્મિક ગદ્યસંગ્રહ તથા પત્ર સદુપદેશ ભા. ૧ લો.
૪૮ ભજનસંગ્રહ ભા. ૮
૪૯ શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર ભા. ૧, (આ ૨)
૪૯ શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર ભા ૧ ના ચાર કડકા જુદા પાકા બાંધેલા
૫૦ કર્મયોગ (આવૃત્તિ બીજી)
૫૧ આત્મદર્શન.
૫૨ ભારતસહકારશિક્ષણ કાવ્ય.
૫૩ શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર ભા. ૨, (આ. ૨)
૫૪ ગહુંલી સંગ્રહ ભા ૨, (આ. ૨)
૫૪ ગહુંલી સંગ્રહ ભા ૧-૨ ભેગા પાકા બાંધેલા.

૫૫ કર્મપ્રકૃતિટીકા ભાષાંતર.
૫૬ ગુરુગીત ગહુંલીસંગ્રહ.
૫૭-૫૮ આગમસાર અને અધ્યાત્મ ગીતા. (આ. ૨)
૫૯ દેવવંદન સ્તુતિ સ્તવન સંગ્રહ
૬૦ પૂજાસંગ્રહ ભાગ ૧ લો.
૬૧ ભજનપદસંગ્રહ ભાગ ૯
૬૨ ભજનપદસંગ્રહ ભાગ ૧૦
૬૩ પત્રસદુપદેશ ભાગ ૨
૬૪ ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ ભા ૨
૬૫ જૈનદૃષ્ટિએ ઈશાવાસ્યોપનિષદ્ ભાવાર્થ વિવેચન.
૬૬ પૂજાસંગ્રહ ભાગ ૧-૨
૬૭ સ્નાત્રપૂજા.
૬૮ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી અને તેમનું જીવનચરિત્ર.
૬૯-૭૨ શુદ્ધોપયોગ વિ. સંસ્કૃત ગ્રંથ ૪
૭૩-૭૭ સંઘકર્તવ્ય વિ. સંસ્કૃત ગ્રંથ ૫
૭૮ લાલા લજપતરાય અને જૈનધર્મ.
૭૯ ચિન્તામણિ.
૮૦-૮૧ જૈનધર્મ અને ખ્રીસ્તિ ધર્મનો મુકાબલો
તથા જૈન ખ્રીસ્તિ સંવાદ.
૮૨ સત્યસ્વરૂપ
૮૩ ધ્યાનવિચાર.
૮૪ આત્મશક્તિપ્રકાશ. (આ. ૨)
૮૫ સાંવત્સરિક ક્ષમાપના (આ. ૩)
૮૬ આત્મદર્શન (મણિચંદ્રજીકૃત સજઝાયો) નું વિવેચન
૮૭ જૈનધાર્મિક શંકાસમાધાન.

ગ્રન્થો માટે–પત્રવ્યવહારનું સ્થળ—
શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ
ઠે. મંગળદાસ લલ્લુભાઈ ઘડિયાળી
ઠે. ૩૯૭, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨

ॐ श्रीशंखेश्वरपार्श्वनाथाय नमः। ॐ ह्रीँ श्रीसरस्वत्यै नमः॥

(મંગલાચરણ અને પ્રયોજન)

દુહા.

સરસતી ભગવતી ભારતી, હૃદય ધરી નિશદિન;
આત્મબોધદાયી ગુરુ, ચરણકમળમાં લીન. ॥ ૧ ॥

નિજ સ્વરૂપ વિચારતાં, ભ્રાંતિ દશા દૂર જાય;
રાગ દ્વેષ દૂરે ટલે, સમતારસ સુખ પાય ॥ ૨ ॥

સ્વપરપ્રકાશક દિનમણિ, તાદૃશ રચના સાર;
કરતાં શિવસુખ સંપજે, લહિયે ભવજલ પાર. ॥ ૩ ॥

અધ્યાત્મશાંતિ તણો, ગ્રંથ રચું સુખકાર;
યથાશક્તિ ઉદ્યમધરી, હોવે પરઉપકાર. ॥ ૪ ॥

ઈષ્ટદેવ અરિહંત છે, સુવિહિત ગુરુ મમ હોય;
સ્યાદ્વાદ જગ દિનમણિ, પ્રગટે તો સુખ હોય. ॥ ૫ ॥

॥ मंगलम् ॥

ध्यात्वा सरस्वती देवीं, नमस्कृत्य गिरां गुरुम् ।
अध्यात्मशान्तिनामानं, ग्रंथं करोमि शांतिदम् ॥ १ ॥

॥ ग्रन्थप्रयोजनम् ॥

यद्यपि बहवो ग्रंथाः, सन्ति परोपकारिणः ।
तथाप्ययं सुबोधाय, सत्वरमुपकारकः ॥ २ ॥

कान्ताधरसुधास्वादात् कामिनां यत् सुख भवेत् ।
अस्मद् ग्रथस्य पार्श्वे तत्, स्वल्पायते सुखोदधेः ॥ ३ ॥

अविज्ञात्मस्वरूपो यः स मुग्धो भ्रमति ध्रुवं ।
अपारे घोरसंसारे, तत्पाण्डित्यं मुधा सदा ॥ ४ ॥

विना स्याद्वादधर्मं वै निर्वाणं हि कुतो नृणां ।
अतो मोक्षाभिलाषाय सेव्यो धर्मो जिनोदित. ॥ ५ ॥

द्रव्यभावात्मको धर्मो वीतरागेण भाषितः ।
कर्मनाशाय तं धर्मं, सेवन्ते विबुधा जना· ॥ ६ ॥

अथ गुर्जरभाषायां लिख्यते.

ગ્રન્થારંભ

આ જગતમા દરેક જીવ સુખની આશા રાખે છે; પણ પાચ કારણની સામગ્રી મળ્યા વિના તાત્ત્વિક સુખ પામી શકતા નથી કોઈ જીવ ધનથી સુખ માને છે. કોઈ પુત્રથી સુખ માને છે. કોઈ રાજ્યથી સુખ માને છે. કોઈ સ્રીસભોગથી સુખ માને છે. કોઇ ખાવામા સુખ માને છે. એમ દરેક જીવો પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે તે તે વસ્તુમા સુખ માને છે, પણ ખરું સુખ આત્માના સ્વરૂપનુ જ્ઞાન થવાથી થાય છે, તેને વિરલા જ જાણી શકે છે

પ્રશ્ન–શું મનથી સુખ થતું નથી? મન વિના સુખ કંઇ જણાતુ નથી, તો આપ મનમા સુખ નથી એમ શાથી કહો છો?

ઉત્તર–હે ભવ્ય ! હજી તેં આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યું નથી ત્યાં સુધી ધનમા સુખ માને છે; પણ જો ગુરુકૃપાએ આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યામા આવે તો તારી ભ્રાંતિ દૂર થયા વિના રહેશે નહીં. જુઓ, ધન નવ પ્રકારનું છે. ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, વસ્તુ, રુપું, સુવર્ણ, કુપ્ય, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ ઇત્યાદિ જે ધન છે, તેમાં જરા પણ સુખ દેખાતું નથી. આપણે જ્યારે જન્મીએ છીએ ત્યારે ઉપર મુજબ ગણાવેલું **ધન સાથે જન્મતું નથી;** તેમ આપણા મૃત્યુ બાદ તે **ધન સાથે પણ આવતું નથી.** ધન છે તે સુખ દુઃખનું કારણ છે, પણ તે જ કંઇ સુખ કહેવાય નહીં સુખ કાંઈ આંખે દેખી શકાતું નથી. તાત્વિક સુખ તો અરૂપી છે અને તે સુખ તો આત્મામા રહેલું છે.

પ્રશ્ન–શું ત્યારે ધન થકી દુઃખ થાય છે ? અને જો દુઃખ થતું હોય તો કેવી રીતે થાય છે, તે બતાવો.

ઉત્તર–હે ભવ્ય ! જુઓ, પ્રથમ ધન મેળવવાની આશાએ જીવ અનેક પ્રકારના દુઃખ સહન કરે છે. કોઇ સમુદ્રમા પેસે છે, કોઈ પર્વત ઉપર ચઢે છે, કોઇ ગુલામગીરી કરે છે, કોઈ ચાકરી કરે છે, તો પણ તે ધન ભાગ્ય વિના મળી શકતું નથી. અને કદાપિ મળ્યું તો તેને સાચવવાની ચિંતા રહે છે; અને તેણે ફરી ઉંઘ આવતી નથી દુશ્મનલોકો તે ધન લેવા સારૂ તેને મારી નાખે છે દશ રૂપિયા મળ્યા તો સો રૂપિયા મળવાની આશા રાખે, એમ ઉત્તરોત્તર આશા વધતી જાય છે, પણ સંતોષ થતો નથી અને સંતોષ વિના સુખ નથી, માટે તેવા બાહ્યધનને ધિક્કાર છે. જુઓ, રાજાના વખતમા મમ્મણશેઠ બિચારો ધનપતિ છતા પણ દાનાદિ કરવા નહીં શક્યો પણ છેક બાહ્યધનની

અદેખાઈથી શ્રીપાળરાજાને મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો. એક વખત કુમારપાળરાજા ફરતા ફરતાં કોઈ દેશમા ગામની બહાર આવ્યા. ત્યા એક ઉંદર દરમાં પેસી સોનામહોરો બહાર લાવતો હતો અને તેના ઉપર બેસી નાચી ખુશી થતો હતો; તે સોનામહોરો કુમારપાળરાજાએ લઈ લીધી ત્યારે તે ઉંદર ધનની મમતાથી મરણ પામ્યો, માટે બાહ્યધનમા કંઇ સુખ ભાસતું નથી. ખરું સુખ તો આત્મામા રહેલું છે. મરતી વખત ધનની મમતા જો રહે તો ઉંદર, સર્પ, વિગેરેના અવતાર લેવા પડે છે; માટે અનાદિકાલ અજ્ઞાન દશામા રાખનારા દુ:ખદાયી ધનથકી સુખ થતું નથી. ઉલટુ તે થકી પાપની વૃદ્ધિ થાય છે અને પાપકર્મે ફરી જીવ ચોરાશી લાખ જીવયોનિમાં ભટકે છે અને ચાર ગતિમા અનેક પ્રકારના દુ:ખ પામે છે ધનને સારુ પ્રથમ ત્રસ તથા સ્થાવર જીવોની હિંસા થાય છે અસત્ય વચન બોલવુ પડે છે. ચોરી કરવી પડે છે. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ ચાર કષાય છે તે ધનથકી વૃદ્ધિ પામે છે અને આ તે આર્તધ્યાન તથા રૌદ્રધ્યાન ધ્યાઈ નરક તથા તિર્યંચની ગતિમાં જવું પડે છે. કોઇ માણસ કરોડાધિપતિ હોય પણ જો તે માંદો થાય તો તેને સોનાના, મોતીના તથા હીરાના ઢગલા ઉપર બેસાડવાથી પણ તેનું દુ:ખ મટતું નથી. તેવા માંદા માણસને ઉલટુ મરતી વખતે તે ધનની ચિંતા થાય છે અને દુ:ખ થાય છે. એવા માંદા પડેલા કરોડાધિપતિને અમૃત સરખુ ભોજન પણ ભાવતું નથી અને તેનાથકી સુખ થતું નથી. ધનની વૃદ્ધિથકી ધનમદ ઉત્પન્ન થાય છે, અને હું મોટો છું, મારા જેવો કોઇ નથી, એમ પાપના વિચારો વારંવાર થયા

કરે છે. ધનથકી વેશ્યાગમન કરવાની મરજી થાય છે; અનેક દુઃખનું સ્થાન બાહ્યધન છે. ધન કદાપિ હોય અને પુત્ર ન હોય તો બિચારો ધનવાન્ ચિંતાસમુદ્રમા ડૂબી જાય છે, કદાપિ છોકરા હોય પણ ધન ન હોય તો પણ દુઃખ જ થાય છે. એ અસાર પદાર્થથકી સુખ કદિ થતું નથી. જો ઘણું ધન હોય અને પુત્ર જો ખરાબ પાકે કિંવા કોઇ સગું મરી જાય. તોપણ બિચારા ધનવાનને તો દુખનું દુઃખ જ રહે છે. ચક્રવર્તિરાજા હોય, વા કરોડાધિપતિ કોઈ હો, તોપણ આ અજ્ઞાનદશાથી માનેલુ બાહ્યધન તેની સાથે જતું નથી આ પ્રત્યક્ષ દેખાતું શરીર પણ સાથે જતું નથી, તો બીજી કઇ વસ્તુ જઈ શકે ? ત્યારે હે સુજ્ઞો ! વિચારો કે **ધનથકી જે સુખ થાય છે તે સંધ્યારંગ સમાન જાણવું.** નિત્ય સુખ તો આત્માના ગુણોથકી થાય છે, લક્ષ્મી હાથીના કાન જેવી ચંચળ છે; વિજળીના ચમકારાની પેઠે નાશવંત છે; કોઇની સાથે લક્ષ્મી કદિ ગઈ નથી અને જવાની પણ નથી. પુદ્દગલદ્રવ્ય જે જડરૂપ છે, નાશવંત છે. તેને પંડિત પુરૂષો ધન માનતા નથી; પણ ખરૂં ધન તો આત્મામા રહેલુ છે, તેની જો ઇચ્છા હોય તો બાહ્યધનનો ત્યાગ કરો ! તેના ઉપરથી મમતા ઉતારો, તો આત્માનું ધન પામવાને યોગ્ય થશો. આત્મામા રહેલું એ ધન કદાપિ કાળે નાશ પામતું નથી, અને અદ્દભુત સુખ તેથી થાય છે આત્માનુ સુખ અનંત છે, તેને કેવલી ભગવાન્ સાક્ષાત્ જાણી શકે છે. સારું સારું ખાવાથી સુખ માનવું તે પણ શુક્તિમાં રૂપાની ભ્રાંતિની પેઠે જાણવું. સમજવું કે મોગે રોગભયં-ભોગ ભોગવવામા અવશ્ય રોગનો ભય રહેલો હોય છે. ઘણું ખાવાથી

અજીર્ણ થાય છે ને વખતે મરણ પણ થાય છે. કદાપિ નિયમસર ભોજન કરવામા આવે તો પણ અંતે એ ભોજનરૂપ જડ વસ્તુથકી આત્માનુ તાત્વિક સુખ અનુભવાતુ નથી. આત્મજ્ઞાનીઓ જે આત્મસુખ પામે છે, તે સુખની આગળ લેશમાત્ર પણ પૌદ્‌ગલિક સુખ હિસાબમા નથી સ્રીસંભોગથી પણ સુખ નથી, કારણ કે સ્રીનું શરીર જેવુ બહાર દેખાય છે તેવું અંદર નથી. સ્રીના નવ દ્વારથી સદા અશુચિ વહન થાય છે. સાત ધાતુ થકી શરીર બન્યું છે. દુર્ગંધમય છે તે થકી સુખ કંઈ છે જ નહીં. કામનો રસ ભોગવતા સુધી મધુર લાગે છે અને સારા ભોજનનો રસ જમતા સુધી મીઠો લાગે છે; પણ **આત્મસ્વરૂપનો રસ છે તે સદાકાળ અમૃત સમાન સુખકારી થાય છે.** આત્મસ્વરૂપ જાણવાથી રાગ દ્વેષરૂપી શત્રુ નાશ પામે છે અને અનહદ શાંતિ થાય છે આત્મસ્વરૂપ જાણવાથી મનમા ઉત્પન્ન થતી વિકલ્પ સંકલ્પની શ્રેણિ નાશ પામે છે અને નિર્વિકલ્પદશાની પ્રાપ્તિ થાય છે રોગોપચાર, મનુષ્ય-મનુષ્ય પ્રત્યે જેમ જુદો જુદો હોય છે તેમ ધર્મની યોગ્યતા પણ મનુષ્ય-મનુષ્ય પ્રત્યે ગુણવડે કરીને જુદી જુદી છે. આત્મસ્વરૂપ જાણ્યા વિના, 'અધ્યાત્મ અધ્યાત્મ' પોકારવાથી કંઈ લાભ મળતો નથી, તીર્થંકર મહારાજાકથિત **શ્રાદ્ધધર્મ** અને **યતિધર્મને** અનુસરી યોગ્યતા મુજબ વ્યવહાર માર્ગમા વર્તી આત્મસ્વરૂપ પામી શકાય છે **મુક્તિનગરી** જવાને માટે **એક શ્રાવકધર્મ અને બીજો યતિધર્મ એ બે રસ્તા** સરળ છે. તેની મર્યાદામા રહીને કર્મશત્રુનો પરાજય કરી શકાય છે જેમ સૈનિકો કિલ્લા વા બીજી મજબૂત જગ્યાનુ

અવલંબન કરી રહે છે, તેમ આત્માર્થી જીવ શ્રાવક વા સાધુ એમાંથી ગમે તે ધર્મમાં રહી આત્મસ્વરૂપ પામી શકે છે. માટેજ મહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી અનુભવજ્ઞાને કરી કહે છે કે 'નિશ્ચયદૃષ્ટિ ચિત્તમા ધારણ કરી વ્યવહારમાર્ગે જે ચાલે છે, તે ભવ્યજીવો સંસારસમુદ્રનો પાર પામી શકે છે, પણ વ્યવહાર માર્ગને દૂર કરી જે નિશ્ચયમાર્ગનું અવલંબન કરે છે તે જિનાજ્ઞાનુ ખંડન કરે છે.' માટે જ કહેવામાં આવે છે કે आणाए धम्मो। आज्ञया धर्म –આજ્ઞા એ ધર્મ છે. ગીતાર્થ પરંપરાને અનુસરી જેમ આત્માનુ હિત થાય તેમ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ હવે વિચારો કે આત્મા ચાર ગતિમાં શા કારણથી ભટકે છે, તો શાસ્ત્રથકી માલૂમ પડશે કે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ એ શરીરાદિ પુદ્ગલ પ્રાપ્ત થવાના કારણીભૂત છે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગથકી કર્મ બંધાય છે અને કર્મથકી શરીર, લેશ્યા, સંઘયણ, પ્રાણ, યોગ આદિની ઉત્પત્તિ થાય છે.

હવે कर्मभेद બતાવે છે–કર્મના આઠ ભેદ છે

૧ ज्ञानावरणीय. ૨ दर्शनावरणीय. ૩ वेदनीय. ૪ मोहनीय, ૫ आयुष्य कर्म. ૬ नाम, ૭ गोत्र. ૮ अंतराय. એ આઠ કર્મનું યત્કિંચિત્ સ્વરૂપ નીચે મુજબ જાણવું. જ્ઞાનાવરણીય કર્મ આત્મામાં રહેલા અનંત જ્ઞાનનું આચ્છાદન કરે છે. જેમ સૂર્યનું આવરણ વાદળ કરે છે, તેથી સૂર્યનો પ્રકાશ જે અવરાય છે તેમ જ્ઞાનાવરણી કર્મના પુદ્ગલોના આચ્છાદનથી જ્ઞાનનો પ્રકાશ અવરાયો છે. તેથી આપણે દુનિયામા રહેલી દરેક વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી શકતા નથી, અને મૂઢ બની ગયા છીએ એ

વાળું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય. અતીન્દ્રિયપણે રૂપી વસ્તુનું જ્ઞાન થાય છે તે અવધિજ્ઞાનને આવરણ કરનાર જ્ઞાનને **અવધિજ્ઞાના-વરણીય** કર્મ કહે છે. તેના ૬ મોટા ભેદો ઉપરાંત અસંખ્ય ભેદ છે.

૪ બીજાના મનની વાત વા બીજાના મનના વિચાર જેથી જાણવામા આવે છે તેને મનઃપર્યવજ્ઞાન કહે છે, તેના બે ભેદ છે. તેને આચ્છાદાન કરનાર કર્મને મન.પર્યાયજ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહે છે

૫ ષડ્દ્રવ્યાત્મક–લોક અને અલોકનું કરામલકવત્ પ્રત્યક્ષપણું જે જ્ઞાનથકી થાય છે તેને કેવળજ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહે છે. જ્ઞાનાવરણીયકર્મથકી એ પાંચ જ્ઞાનનું આવરણ (આચ્છા-દાન) થાય છે. કેવલજ્ઞાન સર્વ પ્રત્યક્ષ છે મનઃપર્યવજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ બે દેશ પ્રત્યક્ષ છે. શ્રુતજ્ઞાન અને મતિજ્ઞાન પરોક્ષ છે. જાતિસ્મરણજ્ઞાન મતિજ્ઞાનના ઘરનું છે. તેનો નિષેધ સાંભળ્યો નથી. તત્ત્વં કેવલિગમ્યં. પાચ પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શાથી બધાય છે તે બતાવે છે. જ્ઞાન તથા જ્ઞાનીની નિંદા કરે, તેમનો નાશ કરે તથા જ્ઞાનીને આહાર પાણીની સહાયતા નહિ આપવાથી જ્ઞાનાવરણીયકર્મ બંધાય છે. જેની પાસે ભણ્યા હોઇએ તેમનું નામ ઓળવવાથી, તથા પુસ્તકનો નાશ કરવાથી તથા પુસ્તક પાના ઉપર પેશાબ કરવાથી, થુંકવાથી, પગ લગા-ડવાથી જ્ઞાનાવરણીયકર્મ બંધાય છે [illegible]નીને એમ કહે કે–તું મીન જાતિ છે એવી પ્રત્યક્ષ તથ [illegible] લોકમા નિન્દા કરે, તેથી જ્ઞાનાવરણીયકર્મ બં [illegible] નના બં[illegible]

જતા હોય, પણ તેના ઉપરી છતાં આશાતના નહિ ટાળવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે.

જ્ઞાનીનો ઘાત કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે ભણવામા અંતરાય કરવાથી વા છતીશક્તિએ ભણનારને સહાયતા નહિ કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે. ભણનારને બીજું કામ બતાવે, વાતો કરાવે, પઠનવિચ્છેદ કરે તો તેથી કર્મ બંધાય છે જ્ઞાનીને કલંક દે તથા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુનો અવિનય કરે, અકાલે ભણે, યોગ, ઉપધાન રહિત સૂત્ર વાચે. જ્ઞાનદ્રવ્યનો નાશ કરે ઇત્યાદિથકી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે અને જ્ઞાનારાધન અને ભક્તિથકી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ દૂર થાય છે

२ दर्शनावरणीय कर्म-તેના નવ ભેદ છે. १. चक्षुर्दर्शनावरण. २ अचक्षुर्दर्शनावरण. ३ अवधिदर्शनावरण, ४ केवलदर्शनावरण. ५ निद्रा. ६ निद्रानिद्रा. ७ प्रचला, ८ प्रचलाप्रचला, ९. स्त्यानर्द्धि ॥ નેત્રની શક્તિને આવરણ કરે તે ચક્ષુર્દર્શનાવરણીય કર્મનો ભેદ છે એના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાથી આંખવાળા જીવોની આંખદ્વારા વિચિત્ર પ્રકારની દૃષ્ટિ પ્રવર્તે છે એ ચક્ષુદર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ હોવાના વિચિત્ર પ્રકારમાં નિમિત્ત છે નેત્ર વર્જીને ચાર ઇંદ્રિયોને અચક્ષુર્દર્શન કહે છે ચાર ઇંદ્રિયોની શક્તિને આવરણ કરનાર કર્મને અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય કર્મ કહે છે તેનો ક્ષયોપશમ થવાના બહિર અભ્યંતર વિચિત્ર પ્રકારના નિમિત્ત છે

અવધિદર્શનાવરણીય કર્મ અવધિદર્શનનું આચ્છાદન કરે કેવલદર્શનાવરણીય કર્મ છે તે કેવલદર્શનને રોકે છે

પાંચમો ભેદ નિદ્રા. જેના ઉદયથી સુખે કરી જાગે તે નિદ્રા, જે બહુ હલાવવાથી જાગે તે નિદ્રાનિદ્રા, બેઠાં બેઠાં નિદ્રા આવે તે પ્રચલા, ચાલતાં ચાલતા આવે તે આઠમી પ્રચલાપ્રચલા, નિદ્રામાથી ઉઠીને અનેક કામ કરે, જે નિદ્રામાં બહુ બળ હોય તે નિદ્રાને થિણુદ્ધી નિદ્રા કહે છે; એ નવ પ્રકારે દર્શનાવરણીય કર્મ છે. ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા પ્રમુખ કરવાથી દર્શનાવરણીય કર્મ બંધાય છે

૩ વેદનીય કર્મ તેની બે પ્રકૃતિ છે ૧ શાતાવેદનીય ૨ અશાતાવેદનીય શાતાવેદનીય થકી સુખ થાય છે અને અશાતાવેદનીય થકી દુ:ખ થાય છે. શાતાવેદનીયકર્મ શાથી બંધાય છે તે કહે છે.

૧. માતા, પિતા અને ધર્માચાર્યની ભક્તિ–સેવા કરવાથી

૨. પોતાનું સામર્થ્ય છતા બીજાએ કરેલો અપરાધ સહન કરવાથી.

૩ પરજીવોને દુ:ખી દેખી તેમનું દુ:ખ મટે તેવી ઇચ્છા રાખવાથી

૪ પંચમહાવ્રત અણુવ્રત દોષ રહિત પાળવાથી.

૫. દશવિધ ચક્રવાલસમાચારી–સંયમયોગ પાળવાથી.

૬ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સાનો ઉદય આવ્યા છતા તે નિષ્ફળ કરવાથી.

૭ સુપાત્રદાન, અભયદાન દેવાથી શાતાવેદનીય કર્મ બંધાય છે.

બાળ, વૃદ્ધ, રોગીની વૈયાવચ્ચ કરવાથી તથા ધર્મીને ધર્મ
કરવામાં સહાયતા દેવાથી શાતાવેદનીય કર્મ બંધાય છે
મુનિ મહારાજને અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ
એ ચાર પ્રકારના આહાર વહોરાવવાથકી શાતાવેદનીય
કર્મ બંધાય છે સાધર્મીવાત્સલ્ય કરવાથકી પણ શાતા-
વેદનીય કર્મ બંધાય છે. જિનપ્રતિમાની ભક્તિ-પૂજા કરવા
થકી પણ શાતાવેદનીય કર્મ બંધાય છે, અકામનિર્જરા-
અજ્ઞાન તપ કરવાથી પણ શાતાવેદનીય કર્મ બંધાય છે.
શુદ્ધ અંતઃકરણની વૃત્તિથી પણ શાતાવેદનીય કર્મ બંધાય
છે તે થકી વિપરીત કારણોથી અશાતાવેદનીય કર્મ
બંધાય છે.

૯. ચોથુ મોહનીય કર્મ; તેના અઠ્ઠાવીસ ભેદ છે

૪ અનંતાનુબંધી ક્રોધ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪
૪ અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪
૪ પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪
૪ સંજ્વલનીય ક્રોધ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪

આ ૧૬ સોળ કષાયની ચોકડી કહેવાય છે
હાસ્ય ૧૭, રતિ ૧૮, અરતિ ૧૯, શોક ૨૦, ભય ૨૧,
જુગુપ્સા ૨૨, સ્ત્રીવેદ ૨૩, પુરુષવેદ ૨૪, નપુંસકવેદ ૨૫,
સમ્યક્ત્વ મોહનીય ૨૬, મિશ્ર મોહનીય ૨૭, મિથ્યાત્વ મોહ
નીય ૨૮;-એ ૨૮ ભેદ છે હવે તેનું સ્વરૂપ કહે છે.

પ્રથમ અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ-યાવજ્જીવ
સુધી રહે છે.

૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ પર્વતની ફાટ સરખો છે, અનંતાનુબંધી માન પત્થરના સ્તંભ સમાન છે, માયા કઠિન વાસની જડ સમાન છે, લોભ કુમિના રંગ સમાન છે. એ ચાર જે જીવને ઉદયમા હોય તે જીવ નરકમાં જાય છે અને આ કષાયના ઉદયથી જીવ શુદ્ધ દેવ ગુરુ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી અને તે ક્રોધાદિકના ઉદયથી જીવ ચાર ગતિમાં વારંવાર ભટકે છે અને મહારૌરવ દુઃખ પામે છે.

૨ અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, માન, માયા લોભની સ્થિતિ એક વર્ષની છે. ક્રોધ પૃથ્વીની રેખા સમાન છે, માન હાડકાના સ્તંભ સમાન છે, માયા મેંઢાના શીંગડા સરખી છે, લોભ નગરના ખાળના કીચડ સમાન છે. એ કષાયના ઉદયવાળો જીવ મરીને તિર્યંચ ગતિમા જાય.

૩ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયની સ્થિતિ ચાર માસની છે. એ ક્રોધ રેતીની રેખા સમાન છે, માન કાષ્ટના સ્તંભ સમાન છે, માયા ગોમૂત્ર સરખી છે, લોભ ગાડીના પૈડામાના ખંજન સમાન છે. એના ઉદયથી શુદ્ધ સાધુપણું હોતું નથી. એ કષાયવાળો મરીને મનુષ્યગતિમા જાય છે

૪ સંજ્વલનીય કષાયની સ્થિતિ એક પક્ષની છે. ક્રોધ પાણીમા કરેલી રેખા સમાન છે, માન નેતરની સોટી સમાન છે, માયા વાસની છાલ સમાન છે, લોભ હળદરના રંગ સમાન છે એના ઉદયથી વીતરાગ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતી નથી. એ કષાયવાળો જીવ મરીને દેવલોકમા જાય છે

જેના ઉદયથી હાસ્ય આવે તે હાસ્ય ૧૭, જેના ઉદયથી નિમિત્ત વા નિમિત્ત વિના અંતરમા ખુશી થાય તે રતિ ૧૮.

જેના ઉદયથી નિમિત્ત વા નિમિત્ત વિના દિલગીરી-ઉદાસી ઉત્પન્ન થાય તે અરતિ ૧૯.

જેના ઉદયે ઈષ્ટ વિયોગ થયે છતે ચિત્તમા ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન થાય તે શોક ૨૦

જેના ઉદયથી સાત પ્રકારનો ભય થાય તે ભય મોહનીય-પ્રકૃતિ. ૨૧

જેના ઉદયથી મલિન વસ્તુ દેખી દુગંછા થાય તે જુગુપ્સા-મોહનીય ૨૨.

જેના ઉદયથી સ્ત્રીની સાથે વિષય સેવન કરવાની ઈચ્છા થાય તે પુરુષવેદ ૨૩.

જેના ઉદયથી પુરુષની સાથે વિષય સેવવાની ઈચ્છા થાય તે સ્ત્રીવેદ ૨૪

જેના ઉદયથી પુરુષ સ્ત્રી બેની સાથે વિષય સેવવાની ઈચ્છા થાય તે નપુંસકવેદ. ૨૫

જેના ઉદયથી શુદ્ધ દેવ ગુરુધર્મ તત્વની શ્રદ્ધા ન થાય તે મિથ્યાત્વમોહનીય ૨૬.

જેના ઉદયથી જૈનમત ઉપર રાગ પણ થાય નહીં અને દ્વેષ પણ થાય નહીં તે મિશ્રમોહનીય ૨૭

જેના ઉદયથી શુદ્ધ દેવગુરુ ધર્મની શ્રદ્ધા તો થાય પણ સમ્યક્ત્વમાં અતિચાર લાગે તે સમ્યક્ત્વ મોહનીય ૨૮

એ અનંતાનુબંધી આદિની ૨૫ પચીસ પ્રકૃતિયેને ચારિત્ર મોહનીય કહે છે. ને અને છેલ્લી ત્રણને દર્શન મોહનીય કહે છે.

હવે મોહનીય કર્મ બાંધવાના કારણ કહે છે.

જુગાર રમે, પરસ્ત્રી અને વેશ્યાગમન કરે, શિકાર કરે, કૃતઘ્ની થાય, વિશ્વાસઘાતી–મિત્રદ્રોહી થાય, ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપે, મિથ્યાત્વધર્મનો મહિમા વધારે, કૃષ્ણ નીલ કાપોત લેશ્યાવડે અશુભ પરિણામવાળો જીવ નરકાયુ બાંધે છે.

તિર્યંચનું આયુષ્ય બાંધવાનાં કારણ—

ગૂઢ હૃદયવાળો હોય, જેના કપટની બીજાને માલૂમ પડે નહીં, ધૂર્ત હોય, મુખથકી મીઠું બોલે, હૃદયમાં કાતરણી રાખે, જૂઠાં દૂષણ પ્રકાશે, આર્તધ્યાની આલોકને અર્થે તપક્રિયા કરે, પોતાની પૂજા–મહિમા વધારવાને કુકર્મ કરે, જૂઠું બોલે, કુમતિ આપે, અધિક લે અને ગુણવન્તની અદેખાઇ કરે એવા આર્ત-ધ્યાની કૃષ્ણાદિ ત્રણ મધ્યમ લેશ્યાવાળા જીવો તિર્યંચ ગતિનું આયુષ્ય બાંધે છે.

મનુષ્યાયુ બાંધવાના કારણ—

ભદ્ર પ્રકૃતિવાળો હોય, સુપાત્ર વા કુપાત્રની પરીક્ષા વિનાનો, કીર્તિની વાંછા રહિત દાન દેનાર હોય, સ્વભાવે દાન દેવાની તીવ્ર રુચિ હોય, ક્ષમાદિ ગુણોએ યુક્ત હોય, દેવ ગુરુનો પૂજક હોય, શુભ લેશ્યાદિ પરિણામ યુક્ત તિર્યંચ વા મનુષ્ય મનુષ્યાયુ બાંધે.

અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મનુષ્ય અને તિર્યંચ દેવતાનું આયુષ્ય બાંધે છે

સુમિત્રના સંગથકી ધર્મની રુચિવાળો, દેશવિરતિ, સરાગ-સંયમી દેવાયુષ્ય બાંધે. દુઃખગર્ભિત વા મોહગર્ભિત વૈરાગ્યથકી,

પંચાગ્નિ સાધન આદિ અજ્ઞાન કષ્ટક્રિયા કરવાથકી, દેવાયુષ્ય બંધાય છે. જળમા ડૂબવાથી, અગ્નિમાં બળી મરવાથી, ઝંપાપાત મરણથી શુભ પરિણામ સહિત જીવ, વ્યંતર દેવતાનું આયુષ્ય બાંધે છે. આચાર્યાદિકની અવજ્ઞા કરે તો તે જીવ, કિલ્બિષ દેવતાનું આયુષ્ય બાંધે છે.

મિથ્યાદૃષ્ટિના ગુણોની પ્રશંસા કરે, તેનો મહિમા વધારે, અજ્ઞાન તપ કરે અને અત્યંત ક્રોધી હોય તે જીવ પરમાધામી દેવતાનું આયુષ્ય બાધે છે. એ આયુષ્ય કર્મ હેડ સમાન છે.

૬—છઠ્ઠું નામકર્મ.

નામકર્મના ભેદ નીચે સુજબ છે.

૧ નરયગતિનામકર્મ ૨ તિર્યંચગતિનામ ૩ મનુષ્યગતિનામ, ૪ દેવગતિનામ, એકેંદ્રિયજાતિ ૧ દ્વીન્દ્રિયજાતિ ૨ ત્રીન્દ્રિયજાતિ ૩ ચતુરિન્દ્રિયજાતિ ૪ પંચેન્દ્રિયજાતિ ૫. એવં ૯ નથા ઔદારિકશરીર ૧૦ વૈક્રિયશરીર ૧૧ આહારકશરીર ૧૨ તૈજસશરીર ૧૩ કાર્મણશરીર ૧૪ ઔદારિક અંગોપાંગ ૧૫ વૈક્રિય અંગોપાગ ૧૬ આહારક અંગોપાંગ ૧૭ ઔદારિકબંધન ૧૮ વૈક્રિયબંધન ૧૯ આહારકબંધન ૨૦ તૈજસબંધન ૨૧ કાર્મણબંધન ૨૨ ઔદારિકસંઘાતન ૨૩ વૈક્રિયસંઘાતન ૨૪ આહારકસંઘાતન ૨૫ તૈજસસંઘાતન ૨૬ કાર્મણસંઘાતન ૨૭ વજ્રઋષભનારાચસંહનન ૨૮ ઋષભનારાચસંહનન ૨૯ નારાચસંહનન ૩૦ અર્ધનારાચસંહનન ૩૧ કીલિકાસંહનન ૩૨ સેવાર્તસંહનન ૩૩ સમચતુરસ્રસંસ્થાન ૩૪ ન્યગ્રોધપરિમંડલ-

સંસ્થાન ૩૫ સાદિસંસ્થાન ૩૬ કુબ્જસંસ્થાન ૩૭ વામનસંસ્થાન ૩૮ હુંડકસંસ્થાન ૩૯ કૃષ્ણવર્ણ ૪૦ નીલવર્ણ ૪૧ રક્તવર્ણ ૪૨ પીતવર્ણ ૪૩ શુકલવર્ણ ૪૪ સુગંધ ૪૫ દુર્ગંધ ૪૬ તિકતરસ ૪૭ કટુકરસ ૪૮ કષાયરસ ૪૯ આમ્લરસ ૫૦ મધુરરસ ૫૧ કર્કશસ્પર્શ ૫૨ મૃદુસ્પર્શ ૫૩ હલકો ૫૪ ભારી ૫૫ શીતસ્પર્શ ૫૬ ઉષ્ણસ્પર્શ ૫૭ સ્નિગ્ધસ્પર્શ ૫૮ રૂક્ષસ્પર્શ ૫૯ નરકાનુપૂર્વી ૬૦ તિર્યંચાનુપૂર્વી ૬૧ મનુષ્યાનુપૂર્વી ૬૨ દેવાનુપૂર્વી ૬૩ શુભવિહાયોગતિ ૬૪ અશુભવિહાયોગતિ ૬૫ પરાઘાત ૬૬ શ્વાસોચ્છ્વાસ ૬૭ આતપ ૬૮ ઉદ્યોતનામકર્મ ૬૯ અગુરુલઘુ ૭૦ તીર્થંકરનામ ૭૧ નિર્માણ ૭૨ ઉપઘાતનામ ૭૩ ત્રસનામ ૭૪ બાદરનામ ૭૫ પર્યાપ્તનામ ૭૬ પ્રત્યેકનામ ૭૭ સ્થિરનામ ૭૮ શુભનામકર્મ ૭૯ સુભગનામકર્મ ૮૦ સુસ્વરનામકર્મ ૮૧ આદેયનામ ૮૨ યશકીર્તિનામ ૮૩ સ્થાવરનામ ૮૪ સૂક્ષ્મનામ ૮૫ અપર્યાપ્તનામ ૮૬ સાધારણનામ ૮૭ અસ્થિરનામકર્મ ૮૮ અશુભનામ ૮૯ દુર્ભગનામકર્મ ૯૦ દુઃસ્વરનામ ૯૧ અનાદેયનામ ૯૨ અયશનામ ૯૩ એ ત્રાણું ભેદ નામકર્મના છે. (નામકર્મના એકસો ત્રણ ભેદ પણ થાય છે.) વિશેષ સ્વરૂપ કર્મગ્રંથ વિગેરેથી જાણી લેવું.

૭. ગોત્રકર્મ તેના બે ભેદ છે.

૧. ઉચ્ચ ગોત્ર. ૨ નીચ ગોત્ર.

જાતિમદ ૧ કુલમદ ૨ બળમદ ૩ રૂપમદ ૪ વિદ્યામદ ઐશ્વર્યમદ ૬ લાભમદ ૭ તપમદ ૮ એ આઠની સંપદા થાય તો પણ જે મનુષ્ય અહંકાર કરે નહીં. સૂત્ર સિદ્ધાંત ભણે

અને ભણાવવું તેની રુચિ કરે, નિરહંકાર બુદ્ધિથી બુદ્ધિમંતોને જે મહાભાગ્યશાળી શાસ્ત્ર ભણાવે ઈત્યાદિ પરહિત કરવાવાળો જીવ ઉચ ગોત્ર બાંધે છે. એ પૂર્વોક્ત ગુણોથકી વિપરીત વર્તનવાળો જાતિનો મદ કરનાર બીજાને નીચ જાતિ કહીને નિંદા કરનાર માણસ નીચગોત્ર કર્મ બાંધે છે.

૮. अंतरायकर्मस्वरूप-આઠમું અંતરાયકર્મ.

૧. તેના પાંચ ભેદ છે. જે કર્મના ઉદયથી જીવ શુદ્ધ વસ્તુ આહારાદિક છતે પણ દેઇ શકે નહીં તે દાનાંતરાયકર્મ ૧.

૨. જે કર્મના ઉદયથી દેવાવાળો હોય તોપણ ઇષ્ટ વસ્તુ યાચના કરવાથી પામી શકે નહિ, વ્યાપારમા ચતુર હોય પણ નફો મળે નહિ તે લાભાંતરાયકર્મ.

૩. જે કર્મના ઉદયથી ભોજ્ય વસ્તુ છતે પણ ભોગ કરી શકે નહિં તે ભોગાંતરાય કર્મ

૪. જે કર્મના ઉદયથી બહુ વાર ભોગવવામા આવે એવી સ્ત્રી, આભરણ, વસ્ત્રાદિ છતે પણ વારંવાર ભોગ કરી શકે નહિ તે ઉપભોગાંતરાયકર્મ.

૫ જે કર્મના ઉદયથી મિથ્યામતની ક્રિયા કરી શકે, તે બાલવીર્યાંતરાય કર્મ. જેના ઉદયથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેશવિરતિ ધર્માદિ ક્રિયા કરી શકે નહિ તે બાલપંડિત વીર્યાંતરાયકર્મ. જેના ઉદયથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ સાધુ મોક્ષમાર્ગની સંપૂર્ણ ક્રિયા કરી શકે નહિ તે પંડિતવીર્યાંતરાય કર્મ

અંતરાયકર્મ બાંધવાનું કારણ-જિનપ્રતિમાની પૂજાનો નિષેધ

કરે, ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા કરે, અન્ય જીવોને કુમાર્ગમાં પ્રવર્તાવે, પ્રાણાતિપાતાદિક અષ્ટાદશ પાપસ્થાનક સેવવામાં તત્પર હોય, અન્ય જીવોને દાન લાભાદિકનો અંતરાય કરે–ઇત્યાદિથી અંતરાયકર્મ બંધાય છે. એ આઠ કર્મની ૧૫૮ એકસો અઠ્ઠાવન પ્રકૃતિના ઉદયથી જીવોની શરીરાદિ વિચિત્ર ગતિ થાય છે

એ આઠ કર્મની ૧૫૮ એકસો અઠ્ઠાવન પ્રકૃતિના ઉદયથી જીવોની શરીરાદિ વિચિત્ર ગતિ થાય છે. એ કર્મના ભેદ વીતરાગ ભગવંતે પ્રરૂપ્યા છે, માટે તે શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય છે. કેટલાંક કર્મ હાલ ભોગવાય છે. કેટલાંક નવાં બંધાતાં જાય છે. સમયે સમયે જીવ સાત આઠ કર્મ બાંધે છે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ એ થકી કર્મબંધ થાય છે. અનાદિકાલથી આત્માને કર્મની વર્ગણાઓ લાગેલી છે અને કર્મના વશ પડ્યો જીવ આ સંસારમા વિવિધ વેષથી નાચે છે અને પરવસ્તુને પોતાની કરી માને છે ગુરુમહારાજના ઉપદેશથી જીવ જાણે છે કે–કોઈ પણ વસ્તુ સાથે આવવાની નથી અને અંતે મારી ખરાબી થશે–એમ સમજે છે છતાં પણ મોહના જોરથી જાણ્યું પણ નહી જાણ્યા જેવું થઈ જાય છે આપણે જાણીએ છીએ કે પુત્ર, સ્ત્રી, ધન, એ પરવસ્તુ છે છતાં પણ તેનું મમત્વ મૂકાતું નથી જ્યા સુધી તેના ઉપર રાગ છે ત્યા સુધી દુઃખ છે જે જે દુઃખ થાય છે તે અજ્ઞાનદશાથી થાય છે. કોઈ કોઈનુ છે નહિ, એમ જો દૃઢ નિશ્ચયપૂર્વક સમજીએ તો પશ્ચાત રાગદ્વેષની મંદતા થશે અને જ્યારે સંસારમાથી રાગ ઉઠશે ત્યારે મનમા ઉદાસીનતા પ્રાપ્ત થશે.

હે આત્મન્ ! જે જે પદાર્થ દેખાય છે તે સર્વ ક્ષણિક

છે, અધ્રુવ છે, તું કઈ વસ્તુને સારી ગણે છે અને કોના સારુ પાપકર્મ કરે છે? તે વિચાર, કારણ કે જે કુટુંબ સ્ત્રી પુત્ર વા શરીરનું પોષણ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે શરીર વા કુટુંબ મરતી વખત તારી સાથે આવશે નહિ અને પાપકર્મથી લેપાયેલો તું દુર્ગતિમા જઈશ ત્યાં કોઇ તારું દુઃખ લેવા આવશે નહિ અને અનંતવાર ભવભ્રમણ કરવું પડશે.

પ્રશ્ન—જ્યારે સંસારમાં કોઈ કોઇનું નથી ત્યારે સર્વ મનુષ્યો સંસારનો કેમ ત્યાગ કરતા નથી અને કેમ સંસારમાં રહ્યા છે?

ઉત્તર—હે મિત્ર! સંસારમા સર્વે માણસો મોહરૂપી મદિરાને આધીન થયા છતા હું કોણ છું? કયાથી આવ્યો અને કયા જઈશ? તત્ત્વ શું છે? એવું જાણી શકતા નથી તેથી તે અસ્થિર ધન, ઘર, કુટુંબ, પુત્ર ઉપર મોહ કરે છે. અને જે જીવોને પુણ્યયોગે સદ્ગુરુસમાગમ થાય છે તે સંસારનું સ્વરૂપ સમજે છે અને આત્માના ગુણ પ્રકટ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અને પાપસ્થાનકનો ત્યાગ કરે છે, પણ સર્વ જીવોને સદ્ગુરુસમાગમ થવો દુર્લભ છે કારણ કે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય હોય છે તો સદ્ગુરુ સમાગમપૂર્વક સ્યાદ્વાદ ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. સર્વ જીવને એક સરખાં કર્મ નથી તેથી એક સરખી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થતી નથી અને જ્યારે એક સરખું કર્મ નહિ ત્યારે એક સરખો વિચાર પણ થાય નહિ તો પશ્ચાત્ સર્વ જીવ સંસારનો ત્યાગ કરી શકે નહિ ને વાત સિદ્ધ થાય છે. દુઃખાકાર કર્મોપાધિ છે, તેનો ત્યાગ કરવાથી આત્મપ્રાપ્તિ થાય છે આત્માનું સત્ય સ્વરૂપ

સમજાવનાર વીતરાગ દેવ છે. તેમના વચન અનુસારે ગુરુએ સમજાવેલું આત્મસ્વરૂપ સત્ય છે.

આ સંસારમાં મનુષ્યાવતાર પામી ખાવુંપીવું, હરવું-ફરવું, મોજશોખ કરવા ઇત્યાદિકમાં જે પોતાનો જન્મ ગુમાવે છે તે બિચારા અજ્ઞાની જીવની શી ગતિ થશે તે કહી શકાતું નથી

જે પોતાને પૈસાથી મોટો માને છે, જે પોતાને હોદ્દાથી મોટો માને છે તે ભ્રમિત અને અજ્ઞાની જાણવો. જ્યાં સુધી આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું નથી ત્યાં સુધી ભલે તે મોટો કહેવાય પણ જ્ઞાનીએ તો તેમને અજ્ઞાની ગણ્યા છે. જ્ઞાની જ તાત્વિક રીતે જોતાં સુખી છે. જે જીવો એમ ધારે છે કે-સારું સારું ખાવુંપીવું તેમાં જ સુખ છે, એ પણ ભ્રમ છે. **જે વસ્તુ આપણે ખાઇએ છીએ તે વસ્તુની વિષ્ટા થઇ જાય છે** અને સારાં સારા ભોજન પણ મરતી વખતે સાથે આવતા નથી. ભોજન એ પુદ્‌ગલ વસ્તુ છે અને પુદ્‌ગલ વસ્તુ આત્માથકી ભિન્ન છે, તે આત્માની નથી પણ જડ છે. પુદ્‌ગલ પુદ્‌ગલનું ભક્ષણ કરે છે. જો નિશ્ચયનયથી આત્મા પુદ્‌ગલરૂપ ભોજનનું ગ્રહણ કરતો હોત તો કદાપિ કાળે તે થકી દૂર થાત નહીં, પણ સિદ્ધના જીવ, ભોજનરૂપ પુદ્‌ગલ વસ્તુથકી વિરામ પામ્યા છે માટે અંતે ભોજન વસ્તુનો ત્યાગ કરવો પડે છે. ભોજન તે પરવસ્તુ છે એમ સમજવું. જ્યા સુધી જીવ શરીર સહિત છે ત્યા સુધી તે શરીરધારી આત્મા ક્ષુધાવેદનીયના ઉદયથી ભોજનની વાંછા કરે છે, તે વાંછા ક્ષુધાવેદનીયના ઉદયથી પૂરી કરવી પડે છે,-કોઈ પણ વસ્તુ પેટરૂપી ખાડામાં નાંખી શરીરરૂપ યંત્રનું ધર્મના નિમિત્તપણાથી રક્ષણ

સહજ આત્મસુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો તેજ સાર છે. કોઈ જીવો રાજાને મોટો માને છે, કોઇ પ્રધાનને, કોઈ બારીસ્ટરને, તો કોઈ નગરશેઠને મોટો માને છે અને તેમની સેવા કરે છે અને પૈસો કે હોદ્દો મેળવવા સર્વ આયુષ્ય ગુમાવે છે. તે જીવો પણ મૂર્ખશિરોમણિ જાણવા. કારણ કે તે જીવોએ રાજા વા પ્રધાનપણાને મોટું જાણ્યું તેજ અજ્ઞાન છે. જે હાલ રાજા છે તેનામાં અને આપણામા શો ફેર છે તે વિચારીએ. તે રાજાને પણ શરીર છે તેવું આપણને પણ શરીર છે, તે રાજાનું જેમ મૃત્યુ થવાનું છે તેમ આપણું પણ મૃત્યુ થવાનું છે. તે રાજા જેમ ખાય છે તેમ આપણે પણ ખાઈએ છીએ. ફક્ત મોટો તો એ જ કે જે સંસારને અસાર જાણે છે અને આત્માના ગુણો પ્રકટ કરવા ઉદ્યમ કરે છે રાજા હોય પણ ચિંતાનો તો પાર નહિ, માથે શત્રુનો ભય, રાણીઓનો ભય, અને પુત્રોનો ભય–વગેરે અનેક ભય તેને હોય છે. તેમજ તેને જરા પણ નિરાત નહિ, સુખે ઉંઘ આવે નહીં, ત્યારે તે રાજાપણામા શું સુખ સમજવું ? ખરું સુખ તો તેને છે કે જે આત્મસ્વરૂપમા રમે છે. કોઈ પણ જાતની અભિલાષા નથી અને જ્ઞાનદૃષ્ટિથી આત્મસ્વરૂપને નિહાળે છે તેઓ જ ખરા સુખી જાણવા અને મોટા પણ તેજ છે કારણ કે તે મોક્ષસુખ પામશે, પણ રાજા, પ્રધાન, શેઠ ઇત્યાદિ જે જગત્મા મોટા કહેવાય છે તે અનેક પ્રકારના પાપ કરી પરભવમાં ભયંકર દુ:ખ પામશે, અહીંથી મરણ પામ્યા બાદ રાજાપણું, શેઠપણું, વા પ્રધાનપણું રહેવાનું નથી અને હલકી પાયરી ઉપર પરલોકમા ગમન કરવું પડશે ખરા સુખી તો તેજ છે કે

જેને રાગ દ્વેષ નથી. સર્વ પ્રાણી ઉપર સમભાવ છે, શત્રુમિત્ર ઉપર સમદૃષ્ટિ છે, પાષાણ અને સોનાના ઉપર એક સરખો ભાવ છે અને આત્મભાવે રમે છે તે જ સુખી જાણવા.

સંસારમા રહીને કર્મનું હલીકરણ થતું નથી માટે તીર્થંકર ભગવાને યતિધર્મ પ્રરૂપ્યો છે.

યતિધર્મને અંગીકાર કરી ઘણા ભવ્ય જીવો મોક્ષસુખ પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે.

શ્રી તીર્થંકર ભગવાન જાણે છે કે-હું કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીશ; અને આ ભવે જ મારું નિર્વાણ છે, તો પણ ઉત્તમ મુનિમાર્ગને ગ્રહણ કરે છે. જે જીવો યતિધર્મ ગ્રહણ કરવા સમર્થ નથી તેમને સારુ શ્રાદ્ધધર્મ પ્રરૂપ્યો છે.

પ્રશ્ન-ગૃહસ્થાવાસમા રહીને યતિધર્મ શું સાધી શકાતો નથી?

ઉત્તર-ગૃહસ્થાવાસમા રહીને જો યતિધર્મ સાધી શકાતો હોત તો કોઈ પણ ગૃહસ્થાવાસનો ત્યાગ કરત નહિ. જુઓ કે જ્યાંસુધી ઘરમાં રહે ત્યાંસુધી સંસારના કૃત્ય કરવા પડે અને સંસારના કૃત્ય કરવા પડે તેમા તો પાપ થયા વિના રહે નહિ અને આશ્રવની કરણી પ્રાપ્ત થાય તેમજ મન સમાધિમાં રહી શકે નહી. માટે જ વિકલ્પસંકલ્પોદ્ભવ આશ્રવદ્વારરૂપીભૂત સંસારનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક મુનિમાર્ગ (યતિધર્મ) જિનેન્દ્રે કથન કર્યો છે તે જ ઉત્તમ છે અને તે જેઓ પાળે છે તે જ ઉત્તમ મહાપુરુષ-કૃતકૃત્ય જાણવા. [illegible] સંસારને [illegible] ગૃહસ્થાવસ્થા [illegible]

નાશ ઝટ થતો નથી. મુનિપણાને પામેલા મનુષ્યો ઉત્તમ છે, તે સિંહ સમાન છે, કલ્પવૃક્ષ સમાન છે, તેમને ધન્ય છે કે જેમણે અસાર સંસારનો ત્યાગ કર્યો. હજી આપણે તેમનું અનુકરણ કરતા નથી તે કેટલું બધું અજ્ઞાન છે? સંસાર ઉપાધિથી ભરપૂર છે, આ સંસારમાં સુખની આશા-ભ્રાંતિ માત્ર છે. અનાદિકાળથી જીવો સંસારસાગરમાં રઝળ્યા છે. આ ચાર ગતિરૂપ સંસારસાગરને તરી મોક્ષગતિ પામ્યા તે જ જીવ કૃતકૃત્ય છે; તે જ નિરુપાધિત્વ છે; બાકી સંસારમાં જે સુખી કહેવાય છે તે કંઈ વાસ્તવિક સુખી ગણાય જ નહિ.

જેમ બાજીગર વિવિધ પ્રકારની ઈંદ્રજાળ દેખાડે છે તેમ સંસારમાં દરેક વસ્તુ બાજીગરની બાજી જેવી છે, અર્થાત્ ક્ષણિક છે. એવી ક્ષણિક વસ્તુને પોતાની માની મમતા ધારણ કરવી તે અજ્ઞાન છે. મમતાના જોરે મિથ્યા ભ્રાંતિથી આત્મા પોતાનું ખરૂં સ્વરૂપ ભૂલી જઈ અવળે માર્ગે ચઢે છે, પણ સદ્‌ગુરુ સમાગમથી શુદ્ધ સ્યાદ્વાદ રીતે આત્મતત્ત્વ જાણી તેનો ખપ કરવા ધારે તો સંસારમાથી તરી શકે છે. જ્યા સુધી મમતા, મોહ, મત્સર, મદ, માયા અને માન છે ત્યા સુધી સંસાર છે, અને જ્યારે તેનો ત્યાગ કરવા આત્મા ધારશે ત્યારે ભવપાર છે. યાદ રાખવું કે अहं અને मम આ *પ્રત્યય, બહિરાત્મપણું છે ત્યાં સુધી ઉઠે છે અને જ્યારે આત્મ આ ત્માના સ્વરૂપનો દૃઢ અભ્યાસ ઉપયોગદ્વારા કરે છે ત્યારે अहं અને मम એ બે પ્રત્યય પુદ્‌ગલ સંબંધી થતા હતા તે ઉઠતા નથી અને આત્મા પરમાત્મા થાય છે-તે કેવી રીતે?

* સ ગણ્ય.

તે બતાવે છે. અહં-હું એટલે કોણ? જ્ઞાનદર્શનચારિત્રગુણ વિશિષ્ટ આત્મા હું એ શબ્દથી આત્મા-હું એકલું એમ સૂચવન થાય છે. આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશવાન્ હું સ્ફટિકની પેઠે નિર્મળ શુદ્ધ અવિનાશી અહં-હું એક આત્મા-અવિનાશી છું. ત્યારે વિચાર થાય કે હું એક છું, તો આ શરીર દેખાય છે તે કોણ છે? એમ પ્રશ્ન ઉઠતા નિરધારે કે શરીર એ તો પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે. મનુષ્યાકાર એ પુદ્ગલ દ્રવ્યનું પરિણમન થયું છે. ત્યારે વળી વિચારે કે મનુષ્યાકાર પુદ્ગલોમા આત્મા શા કારણથી રહ્યો છે? ત્યારે ઉત્તરમા સમાધાન થાય કે-આત્માએ પૂર્વભવમા કોઈ શરીર ધારણ કરી કર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે તે કર્મના યોગે મનુષ્યાકાર પુદ્ગલસ્કંધમાં તેની સ્થિતિ થઈ છે, ત્યારે વળી વિચારે કે-એ મનુષ્યશરીરમાં આત્મા ક્યાં સુધી રહેશે? સમાધાનમા કહેવાનું કે-કર્મના આઠ ભેદ છે. તેમાથી પાંચમું આયુષ્યકર્મ છે, તેમા જેટલા વર્ષના આયુષ્યનો બંધ કર્યો હશે તેટલો કાળ આ મનુષ્યશરીરમા રહેવું પડશે ત્યારે વળી વિચાર થશે કે-વળી અહીંથી મનુષ્યશરીરનો ત્યાગ કરી આત્મા ક્યાં જશે? ત્યારે કહેવાશે કે-અહીં જેવો કર્મ વેપાર કર્યો હશે તેવી ગતિમાં જવું પડશે. વળી મનમા પ્રશ્ન ઉઠશે કે ત્યારે હું શો વેપાર કરું કે જેથી સારું સ્થાન પ્રાપ્ત કરું? એ પ્રશ્ન ઉઠતાં સદ્ગુરુને પ્રશ્ન કરશે, તે પ્રશ્ન નીચે મુજબ—

પ્રશ્ન—ગુરુ મહારાજ સાહેબ! દુઃખ શાથી ટળી શકે?

ઉત્તર—હે ભવ્ય! જન્મ જરા મરણનો નાશ કર અને જન્મ જરા મરણના જે કારણરૂપ એવા કર્મનો નાશ કર.

ત્યારે આત્મા સત્ય શાશ્વત સુખ પામી શકે. તે સુખ મળવાનું [1]આસન્ન કારણુ વૈરાગ્ય, સંવરકરણી, ધર્મધ્યાન ઇત્યાદિ છે.

પ્રશ્ન—શું મનુષ્ય જન્મમાં સુખ નથી ?

ઉત્તર—હે ભવ્ય ! તાત્વિક સુખ મનુષ્ય જન્મ પામવાથી પ્રાપ્ત થાય છે પણુ મનુષ્ય ભવમાં ખરૂં સુખ સમાયું નથી, તેનું કારણુ સાંભળ. પહેલું તો માતાની કૂખમાં નવ મહિના સુધી રહેવું પડે છે તેમા પણુ ઊંધે મસ્તકે રહેવું પડે છે. મળમૂત્રમા લપટાવુ, બોલવાનું નહિ, દેખવાનું નહિ, જાણે સાક્ષાત્ નરકજ હોય નહીં એવું ગર્ભાવાસનું દુઃખ છે. ત્યાં કંઇ સુખ નથી. વળી ત્યાંથી માતાની યોનિદ્વારા નીકળતા પણુ ઘણી વેદના ભોગવવી પડે છે. બહાર આવીને પણુ અજ્ઞાન દશામાં બાળક અવસ્થા ગાળવી પડે છે.–બાળક અવસ્થામાં આત્મા અગર પરમાત્માની ઓળખાણુ થઈ શકે નહિ. આ વાત સામાન્યપણે લખી છે, કારણુ કે નહિ તો જે તીર્થંકર મહારાજા માતાની કૂખમા ત્રણુ જ્ઞાને કરી સહિત છે તે સંસારનું સ્વરૂપ જાણે છે, તેથી તે તો વયે બાળક જાણુવા, પણુ જ્ઞાન વડે તો વૃદ્ધ જાણુવા તથા વજ્રસ્વામી પણુ વયે બાળક જાણુવા પણુ જ્ઞાને તો તત્વવેત્તા કહી શકાય. તેમના જેવી દરેકની બાલ્યાવસ્થા હોતી નથી તો પણુ યાદ રાખવું કે જ્યાં સુધી આ શરીર છે, ત્યા સુધી સંપૂર્ણુ સુખ આત્માનું મળી શકતું નથી, કારણુ કે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયે ચાર ઘનઘાતી કર્મ નાશ પામ્યા બાદ પણુ તેરમા ગુણુઠાણુાવર્તી તીર્થંકર મહારાજ-

[1] નજીકનું.

ને શાતા અગર અશાતાવેદનીય ભોગવવી પડે છે, કારણ કે અઘાતી કર્મમા વેદનીય કર્મ રહ્યું છે, અને તેરમા ગુણ-ઠાણાની સ્થિતિ એક દેશ ઊણી પૂર્વ કોડી વર્ષની છે-ઇત્યાદિ. વળી હવે આપણા મૂળ ઉદ્દેશ ઉપર જઈ વિચારીએ કે યૌવન વયમાં પણ જુવાનીના મદમાં મોહ રાજાના આધીનપણાથી સ્ત્રીસંગ, વેપાર, દેશાટન, રોગ, શોક, વ્યાધિથી ખરું સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. ઘડપણની અવસ્થા આવે છે ત્યારે શરીર નિર્બળ થઈ જાય છે. જેમ પાટેલું ચીભડું જેવા પ્રકારનું નરમ થાય છે, તેમ શરીરની અવસ્થા થઈ જાય છે, બુદ્ધિ પણ તીવ્ર રહેતી નથી, યાદદાસ્તી ઘટે છે તો પણ આશા પિશાચિકા તો ઘરડાના શરીરમા વધે છે, ચિંતા અને મમતા રાક્ષસી મનમા વ્યાપે છે, સુખે ઉંઘ પણ આવતી નથી, એવી ઘડપણની અવસ્થામાં પણ સુખ નથી. તેમ ચાર ગતિમા કોઇપણ અવ-તારમા ખરૂ સુખ મળતું નથી આપણે બાગ બગીચામા રમતા માણસોને દેખી જાણીએ છીએ કે અહો! આ કેવા સુખી છે! પણ તે પણ એક પુણ્યની પ્રકૃતિ ભોગવે છે, તેમા સુખનો આભાસ માલુમ પડે છે પણ તેથી તે લોકો નવા કર્મ ઉપાર્જન કરે છે, પુરાતન ભોગવે છે અને નવાં બાંધે છે પણ કર્મ દળી જ્યારે રહિત થવાય છે ત્યારે ખરૂ સુખ મળે છે કોઈપણ સંસારમાં એવો નથી કે જેને કર્મ લાગ્યા ન હોય; અર્થાત સર્વ સંસારી જીવ કર્મોપાધિ યુક્ત છે. તેનો નાશ કરવા તીર્થંકર મહારાજાએ શ્રાવક અને સાધુ માર્ગ આદરણ બતાવ્યું છે, તે માર્ગનું આચરણ કરી ઘણા ભવ્ય જીવો સાધન મેળવી મોક્ષ પામ્યા અને પામશે માટે હે ભવ્ય! ખરૂં

સુખ પાંચમી ગતિમાં છે અને તે પામવાનું મુખ્ય કારણ યતિધર્મ છે.

પ્રશ્ન—આ પંચમકાળમા યતિધર્મ શી રીતે પળી શકે; કારણ કે યતિધર્મ પાળવો એ કઠિન વાત છે માટે યતિધર્મ હશે કે કેમ ?

ઉત્તર—હે ભવ્ય ! યતિધર્મ છેલ્લા દુપ્પસહસૂરિ સુધી વિદ્યમાન છે એમ મહાવીરસ્વામીએ પ્રતિપાદન કર્યું છે. કોઇ એમ કહે કે હાલ સંઘ નથી, યતિધર્મ નથી તેને ઉત્સૂત્ર ભાષી જાણી સંઘ બહાર કાઢવો. યતિધર્મ હાલ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલાનુભાવે વિદ્યમાન છે એમ સદ્દહવું તે સમકિતીનું લક્ષણ છે. છકાયના રક્ષક મુનિરાજો હાલ વિદ્યમાન છે અને શ્રી વીતરાગ પ્રરૂપિત ધર્મોપદેશ આપે છે તેમનું બહુમાન કરવુ તેજ સાર છે.

ભગવતીસૂત્રના પચીશમા શતકમા સાધુ સંબંધી ચર્ચા છે, તે ધારવી અને સદ્ગુરુ સંયોગે આત્મસ્વરૂપમા રમણતા કરવી બાકી પરભાવમા રમવું તે બહિરાત્મીઓનું કામ છે અને બહિરાત્મભાવે ચેતને અનંતકાળ કાઢ્યો, પણ હજી સંસારભ્રમણનો ત્યાગ આવ્યો નહિ અને હજી કેટલા ભવ સુધી બહિરાત્મ ભાવે ચેતન ભટકશે તે જ્ઞાની જાણે. સર્વ જીવ સુખની પ્રવૃત્તિથી ઉદ્યમ કરે છે પણ ખરૂં સુખ આત્મામા રહેલું છે એમ વિરલા જાણે છે, જ્યાં સુધી વીતરાગપ્રરૂપિત-સ્યાદ્વાદ દર્શને કરી આત્મસ્વરૂપ જાણવામાં આવ્યું નથી. ત્યા સુધી બહિરાત્મભાવ સંભવે છે, કારણ કે સ્યાદ્વાદ રીતે આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના એકાંત મતે આત્માને નિત્ય વા અનિત્ય

જાણવો કિંવા તે પ્રમાણે માનવો એ મિથ્યાત્વીપણું છે. જ્યારે આત્માને સાત નયે ઓળખવામા આવે છે ત્યારે આત્મસ્વરૂપમાં રમણતા થઇ શકે છે. આત્મસ્વરૂપમાં રમતા અધ્યાત્મી યોગીંદ્રો અધ્યાત્મશાંતિ મેળવી શકે છે અને આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના દુઃખમાંથી મુક્ત થાય છે. સર્વ **શાસ્ત્રમથન કરીને સાર એ કાઢવાનો છે કે-ગમે તેમ કરી નિવૃત્તિપદ પામી શકાય.** સર્વ જીવોને નિવૃત્તિપદની ઇચ્છા રહે છે પણ કારણ સામગ્રી વિના ઇચ્છા ફળીભૂત થતી નથી.

પંચાગ્નિ સાધન કરો, તીર્થસ્નાન કરો, યાગ-હોમ કરો, ઉપદેશ આપો વા ફકીરી ધારણ કરો વા સંન્યાસી થાઓ; પણ જ્યાં સુધી વીતરાગદર્શનપૂર્વક આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું નથી ત્યાંસુધી એકાંતવાદથી આત્મહિત થવાનું નથી કારણ કે વસ્તુસ્વરૂપ જાણ્યા વિના તેનું ધ્યાન સંભવતું નથી. આત્મતત્ત્વવેત્તાઓ આત્મભાવમાં સ્થિર થઇને અનંતી કર્મની વર્ગણાઓ જે આત્મપ્રદેશોને લાગેલી છે તે ખપાવે છે. આત્મજ્ઞાનિયો બાહ્યના ડોળ ઉપર રાચતા નથી. તેમનું તો ધ્યાન ઉપર લક્ષ હોય છે. આત્મતત્ત્વવેત્તાઓનું બાહ્યસ્વરૂપ દેખી લોક જાણે છે કે-અરે! આતો ગાંડા જેવો થઈ ગયો છે, એમ સમજે છે અને જ્ઞાનીઓ જાણે છે કે-અહો! બિચારા જ્યા સુધી અજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી લોકના જોરે આવા વાક્યો ઉચ્ચારે છે. જીવો, કર્મના વશ છે-એમ સમજી સ્વસ્વરૂપમાં લીન થઈ રહે છે.

જ્ઞાનીઓને બાહ્ય મોટાઇ ગમતી નથી અને તેમનું

કીર્તિ ઉપર લક્ષ રહેતું નથી. એમને તો જે દિવસ ધ્યાનમાં ગયો તે મહોત્સવ સરખો લાગે છે.

જેમ જેમ આત્માના સ્વરૂપમાં ચિત્તની એકાગ્રતા થાય છે, તેમ તેમ આત્મસત્તા વિકસે છે. આત્મજ્ઞાનિયો સ્યાદ્વાદ દર્શનરૂપ દીપકના જોરે આત્મઘરની સઘળી ઋદ્ધિ નિહાળે છે તેમ તેમ તે અધ્યાત્મરસમાં લીન થતા જાય છે.

અધ્યાત્મશાંતિના ઉપાય

પહેલો ઉપાય તો એ છે કે–સદ્‌ગુરુ સંયોગે નિત્યાનિત્ય-અનેકાંતવાદે આત્મસ્વરૂપ ઓળખવું, અને પશ્ચાત્ માનસિક, વાચિક અને કાયિક પ્રવૃત્તિઓને બાહ્ય ભાવમા જતી અટકાવવી. સ્ત્રી, પશુ, પંડક[1] રહિત, જ્યા કોઇનો શબ્દ સંભળાય નહિ એવી એકાત જગ્યાએ વીરાસને વા પદ્માસને બેસી શરીરની ચંચળતા વારવી આ સ્થળે યાદ રાખવું કે હઠસમાધિની સહાયતા લેવી. માદક પદાર્થ વાપરવામા ઓછો ભાવ રાખવો. કઠિન પદાર્થ ખાવા નહીં. શરીર ઉપર મમતા રાખવી નહિ બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળવું અને વીરાસને બેસી ધર્મધ્યાનના ચાર પાયાનું અવલંબન કરવું. આત્મસ્વરૂપનું ચિંતવન કરવું–એમ હરરોજ અભ્યાસ કરતા મનની સ્થિરતા થશે અને આત્મસ્ફુતિ જાગશે નિદ્રાનો પણ ત્યાગ કરવો, અંતરાત્માનું સ્વરૂપ ચિંતવન કરવું આત્મા અને પરમાત્માનો મુકાબલો કરવો તથા એકતા ભાવવી શ્વાસોચ્છ્વાસ જેમ જેમ વધારે લેવામાં આવે છે તેમ મનની ચંચળતા થાય છે, માટે શ્વાસોચ્છ્વાસ પ્રાણને રોકી ધ્યાન

૧ નપુંસક

વસ્તુનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા અંગીકાર કરે છે માટે તેમને ધન્ય છે. આપણે સંસારની અસારતા જાણતાં છતા તેમાં મુંઝાઇ રહી તરણતારણહારની નિંદા કરીએ તો કર્મરાજા યોગ્ય શિક્ષા આપ્યા વિના રહેશે નહિ.

કાચું પાણી પીનાર, સ્રીસંગ કરનાર, આરંભાદિક કામ કરનાર, પરિગ્રહ ધારણ કરનાર એવો શ્રાવક ગીતાર્થ જેવો હોય તો પણ થોડું ભણેલા પણ આત્મહિતાર્થી સંસારત્યાગી મુનિવર્ગની બરાબરી વ્યવહારથી કોઇ કાળે કરી શકે નહિ.

મુનિ અને શ્રાવકનું અંતર ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રની ટીકામાં મેરુ પર્વત અને સરસવના દાણા જેટલું કહ્યું છે. હે ભવ્ય જીવો! કદાપિકાળે મુનિવર્ગની હેલના કરશો નહિ અને તેમનું માતા-પિતા તથા રાજાના કરતાં પણ મન, વચન અને કાયાએ કરી બહુમાન કરશો.

આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી, માટે આત્મસ્વરૂપનું વિવેચન કરવામા આવે છે. આત્માના ત્રણ ભેદ છે.

૧ બહિરાત્મા, ૨ અંતરાત્મા, ૩ પરમાત્મા.

બહિરાત્મા—બહિર્—બહારની વસ્તુમા આત્માની બુદ્ધિ જેને છે તે બહિરાત્મા અવબોધવો.

બહિરાત્મીનાં લક્ષણ.

દુહા.

પુદ્ગલમા રાચ્યો રહે, પુદ્ગલ સુખ નિધાન,
તસ હાણે હાર્યો રહે, બહિરાતમ અભિધાન. ૧

શરીર એહિજ આતમા, માને મોહી લોક;
વાચા મન પણ આતમા, બહિરાતમની ઝોક. ૨

હું એનો એ માહરો, જ્યાં લગી એ બુદ્ધિ;
અજ્ઞાની સુખ કેમ લહે, પ્રકટે નહિ સ્વશુદ્ધિ. ૩

હું કરતો હું બોલતો, મારા વિણ શું થાય;
એવી બુદ્ધિ જ્યા લગે, તાવત્ ભવ ભટકાય. ૪

એ ધન મારું માનતો, તસ લાભે લોભાય;
વિવિધ સંકટ વેઠતો, ભવમાંહી ભટકાય. ૫

સ્ત્રી પુત્ર પરિવાર સૌ, મારા માને જેહ;
બહિરાતમ સુખ શું લહે, ભૂલ્યો ભટકે તેહ. ૬

શરીર પર મમતા ધરે, કરે પાપના કામ,
ભવમાંહી તે ભટકતો, થાશે દુખનું ઠામ ૭

ધન વધતા સુખી બને, ઘટતા દુઃખ ન માય;
બહિરાતમ સુખ શું લહે, ભવમાંહી ભટકાય ૮

જે જે આંખે દેખતો, હોય વસ્તુ સુખકાર;
તેની તૃષ્ણા રાખતો, પામે દુખ અપાર ૯

યાવત બહિરાતમપણું, તાવત્ છે સંસાર.
બહિરાતમને હરતા, લહીએ ભવજલ પાર ૧૦

મા. ઈ. દે. –

श्लो

आत्मबुद्धिः शरीरादौ, यस्य स्यादात्मविभ्रमात् ।
बहिरात्मा स विज्ञेयो, मोहनिद्रास्तचेतनः ॥

टीका-यस्य जनस्य अज्ञानदशांधत्वात् शरीरवाचामनसि आत्मभ्रमात् शरीर एव आत्मा वागेव आत्मा मन एव आत्मा तद् तिरिक्तो आत्मा न इत्यात्मकः बुद्धिमान् सः बहिरात्मा ज्ञातव्य कथं भूतः सः? मोह एव निद्रा तया अस्तः नष्ट आच्छादित चेतनः यस्य मोहनिद्रास्तंचतनः

શરીર, વાણી, મન વગેરેમા આત્મભ્રાંતિથી જેને આત્મ બુદ્ધિ થાય એટલે શરીર વાણી મનને આત્માજ જાણે; શરી તેજ આત્મા છે, એમ જે માને છે તે બહિરાત્મા કહેવા છે. મોહરૂપ નિદ્રામાં ઘેરાયલો ચેતન બહિરાત્મા કહેવાય છે.

બહિરાત્મા બાહિરની વસ્તુઓમા સુખ માને છે અને બાહિરની વસ્તુઓના નાશથી દુઃખી થાય છે જે જે પુદ્ગલ પદાર્થ મનોહર દેખે છે તેમા સુખની ભ્રાંતિથી ભ્રાન્ત થઇ તૃષ્ણા રાખે છે. આ સર્વ ધન કુટુંબ મારું છે, હું એનો છું, અમુક મારો શત્રુ છે, અમુક મારો વ્હાલો છે, તેવી બુદ્ધિ બહિરાત્મ પણાથી થાય છે. બહિરાત્મભાવથી સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થતું નથી. જ્યા સુધી બહિરાત્મભાવ છે ત્યા સુધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો તિરસ્કાર થતો નથી.

બહિરાત્મી કોની પેઠે ભટકે છે તે બતાવે છે-

દુહા.

મૃગ કસ્તૂરી ભટકતો, કસ્તૂરીની ગંધ,
કસ્તૂરી તો દુંટીમા, બહિરાતમ તેમ અંધ ૧

કસ્તૂરીયા મૃગની દુંટીમા કસ્તૂરી હોય છે. તે ગંધ બાહિર-થી આવે છે, એમ જાણીને મૃગ જેમ વગડામા ચારે તરફ

છે, તેમ આત્માની ભ્રાંતિથી શરીરનેજ આત્મા માનનાર
રાત્મા, સંસારભાવમાં વિવિધ દુઃખ પામતો ભટકે છે.

બહિરાત્માને કુકડાની ઉપમા આપે છેઃ—

દુહા.

પ્રતિબિંબ સ્વ દેખીને, આરીસાની માંહી,
અન્ય કુર્કટ ભ્રાંતિથી, યુદ્ધ મચાવે ત્યાંહી. ૧
દેખી પ્રતિબિંબ કાચમા, ભમરી ચકલી જેમ;
કરે યુદ્ધ જિમ ભ્રાંતિથી, બહિરાતમ પણ તેમ. ૨

ભાવાર્થ—જેમ કુકડો આરીસામા પોતાનું પ્રતિબિંબ દેખી
ર ભ્રાંતિથી બીજો કુકડો જાણી તેની સાથે લડે છે, તેમ
જ્ઞાની મનુષ્ય ભ્રાંતિથી શરીરને જ આત્મા માની વિવિધ
ખને પામે છે.

ચકલી વા ભમરી કાચમા પોતાનુ પ્રતિબિંબ દેખી તેને
ાંતિથી અન્ય ચકલી વા ભમરી માની જેમ કાયકલેશ કરે
તેમ શરીરને જ ભ્રાંતિથી આત્મા માની મનુષ્ય બહિરાત્મા-
ણું પામી જન્મ મરણની દુઃખાદિ ભોગવે છે

[illegible] કૂતરાની ઉપમા બહિરાત્માને આપે છે—

દુહા.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ભાવાર્થ—જેમ પાડા, આખલા અને કુતરાઓ પરસ્પર સ્વજાતિથી વૈર રાખી લડાઇ કરે છે અને એક બીજા ઉપર અદેખાઇ કરે છે તેમ બહિરાત્મ જીવો પરવસ્તુને પોતાની માની અનેક પ્રકારની ચિંતાઓ કરે છે. પરસ્પર રાજ્ય, ધન, સ્ત્રી, પૃથ્વીને માટે લડાઇ કરે છે અને સમાગમથી સુખ અને તેના વિયોગથી દુઃખ માને છે પણ કદિ અજ્ઞાનીઓ આત્મશાંતિ પામી શકતા નથી.

છોકરાઓ રાત્રિના વખતમાં શુકલપક્ષમાં રમે છે, તે વખતે જે દિશા તરફ પોતે દોડે છે તે તરફ દૃષ્ટિભ્રમથી ચંદ્રને પણ દોડતો દેખે છે અને જો પોતે ઉત્તર દિશા તરફ દોડતો હોય તો તે વખતે ચંદ્રને પણ ઉત્તરદિશા તરફ દોડતો મુગ્ધબાળ દેખે છે. તેમ મુગ્ધ બહિરાત્મા શરીરની પુષ્ટિથી આત્માની પુષ્ટિ માને છે. શરીરની નબળાઇથી આત્માની નબળાઇ માને છે, અને શરીરના નાશથી આત્માનો નાશ માને છે તે પણ ભ્રાંતિ છે,—ભ્રાંતિ દૂર થવાથી સત્ય સમજાય છે.

લેખકનું એમ કહેવું નથી કે—ચંદ્ર ગતિ કરતો નથી, પણ ઉપમાદૃષ્ટાંત અત્ર એટલું જ લેવાનું કે જે દિશા તરફ આપણે તેના સામું જોઇને દોડીએ છીએ તે દિશા તરફ ચંદ્રને પણ દોડતો દેખીએ છીએ પણ તે ભ્રમ છે. તેમ શરીર તેજ આત્મા માનવો તે પણ ભ્રમ છે. સંસારમા બહિરાત્માઓ ઘણા છે મનુષ્યપણું પામ્યા છતા પણ બહિરાત્મભાવ ટળવો એ સદ્‌ગુરુ—સમાગમ વિના ઘણું દુષ્કર છે નિષ્પક્ષપાતથી કહું છું કે; સર્વનયપરિપૂર્ણ જૈન દર્શન

આત્મસ્વરૂપ પરિપૂર્ણ જણાતું નથી. એકાંતવાદથી આત્માને જાણનારા મુક્તિપદ કહો શી રીતે પામી શકે ?

દુહા.

ફોનોગ્રાફની પેઠે જે, બોલી જાણે બોલ;
આત્મસ્વરૂપ ન જાણતા. બહિરાત્મપદ તોલ. ૧

ફોનોગ્રાફ નામનુ એક યંત્ર હોય છે. તેમા જે બોલીએ તેવા શબ્દ તેમાથી બોલાય છે. પણ તે શબ્દનો ભાવાર્થ જેમ તે ફોનોગ્રાફ(વાજું) જાણતું નથી તેમ બહિરાત્મીઓ આત્મા ધર્મ, પુણ્ય. પાપ પોકારે છે પણ વીતરાગ વચનાનુસારે તેનો અર્થ સમજ્યા વિના ફોનોગ્રાફના સરખા જાણવા સપ્તનય, સપ્તભંગી. ચાર નિક્ષેપા. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર. કાળ, ભાવ, નવતત્ત્વ, ષટ્દ્રવ્ય ઈત્યાદિનુ તત્ત્વબુદ્ધિથી સદ્દહણાપૂર્વક મનન કરી હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયપણે વિચારણા કરવી અને ઉપાદેયભૂત એક આત્મતત્ત્વમા રમણતા કરવી.

અનંત શક્તિનો સ્વામી આત્મા છે. આત્મા જ્યારે નિરાકાર સ્વરૂપની પરિપૂર્ણ પ્રાપ્તિ કરી મોક્ષસ્થાનમા પહોંચે છે ત્યારથી તે ફરી સંસારમા આવતો નથી મોક્ષ કે આત્માઓ [illegible] તે પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ છે, [illegible] વ્યક્તિની અપેક્ષાએ આદિ છે પણ અંત નથી.

[illegible]

ઉત્તર–હે ભવ્ય ! સિદ્ધાત્માઓ પરમાત્મપદ પામ્યા પછી અક્રિય થાય છે તેથી એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે ગમન કરવાનો પ્રયત્ન તેઓ કરતા નથી તેમજ રાગ દ્વેષરહિત વીતરાગ થવાથી તેમની અનંત શકિત પણ તેમનામાં પ્રવર્તે છે. તેમનું ધ્યાન અને ભકિત કરનારાઓ કર્મ મુકત થાય છે, માટે નિમિત્તની અપેક્ષાએ તેઓ ઉપકાર કરે છે. તેમનું સ્મરણ કરીને અનેક જીવો મુકત થાય છે માટે તે અપેક્ષાએ તે ઉપકારી છે. ધ્યાનાર્થે તેઓ ધ્યેયરૂપે પરિણમવાથી અન્યના ઉપકારી થાય છે માટે તેમની સિદ્ધાવસ્થા ખરેખર અનેક જીવોને મુકિતરૂપ કાર્ય સાધવાના પ્રયોજન માટે થાય છે.

હવે આપણે બહિરાત્માના વિવેચન તરફ નજર કરીએ. બહિરાત્માની અનાદિ છે અને કોઇ દિવસ ભવ્યોની અપેક્ષાએ બહિરાત્મપણાનો નાશ થાય છે માટે અંત છે માટે ભવ્યની અપેક્ષાએ બહિરાત્મભાવ અનાદિ સાંત જાણવો. અભવ્ય જીવો પણ બહિરાત્મ દશાવાળા જાણવા. તે ગમે તેટલી ક્રિયા કરે તો પણ તેમની મુકિત થતી નથી. જેમ **પાંખ વિનાનું પક્ષી આકાશમાં ઊડી શકતું નથી, તેમ અભવ્યજીવ મોક્ષ પામી શકતો નથી;** કારણ કે અભવ્યજીવને અભવ્યપણું હોવા થકી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી, માટે અભવ્ય જીવોને અનાદિ અનંતમા ભાગે બહિરાત્મપણું છે.

બહિરાત્મપણું જિનદર્શન જાણ્યા વિના જતું નથી. બહિરાત્મપણાથી ચેતન અનાદિકાળ રઝળ્યો, તો પણ હજી પરભાવનો ત્યાગ કરતો નથી. આત્મસ્વરૂપ જાણ્યા છતાં પણ અનુપયોગે ચારિત્રમાં બહિરાત્મપણું કોઈ વખત પ્રાપ્ત થાય છે, પણ

આત્મોપયોગ આવતાં ચારિત્રભાવમાં આવેલું બહિરાત્મપણું દૂર થાય છે. મિથ્યાત્વભાવરૂપ બહિરાત્મપણું દૂર થતાં ચેતન ચોથે ગુણઠાણે આવી બીજના ચંદ્રસદૃશ સમકિતરત્ન હૃદય ગગનમાં સ્થાપિત કરે છે. **ચારિત્રમોહનીયના યોગે બહિરાત્મભાવ અર્થાત્ પ્રમાદ થાય છે તેની વ્યાખ્યા જુદી રીતે અવબોધવી.**

જ્યારે મિથ્યાત્વ ભાવ દૂર થાય છે ત્યારે સમભાવ પ્રગટ થાય છે હવે અંતરાત્માનું સ્વરૂપ કહે છે—

॥ श्लोक ॥

॥ योगप्रदीपग्रन्थे ॥

पिंडस्थादीनतिक्रम्य, यस्यात्मन्यात्मनिश्चयः ।
सोऽन्तरात्मा मतस्तज्ज्ञै-र्विभ्रमध्वान्तभास्करैः ॥

ભાવાર્થ—[illegible] શરીર મન વાણી લેશ્યા ઇત્યાદિ [illegible] વસ્તુઓને આત્માથી ભિન્ન દ્રવ્યરૂપ માનીને આત્માની [illegible] આત્મનિશ્ચય થાય તે અંતરાત્માનું લક્ષણ છે. શરીર મન [illegible] આત્મા વ્યાપી રહેલો છે, તે શરીર થકી જુદો [illegible] તે અંતરાત્મા જાણવો એ પ્રમાણે ભ્રાંતિરૂપ અંધકારનો નાશ કરનાર સૂર્ય સમાન આત્મજ્ઞાનીઓએ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

દ્રવ્યરૂપે આત્મા નિત્ય છે અને પર્યાયની અપેક્ષાએ આત્મા અનિત્ય છે. જ્યારે જ્યારે આત્મામા અપેક્ષાએ નિત્યાનિત્ય પક્ષ સ્વીકારવામાં આવે છે ત્યારે પુણ્ય, પાપ, બંધ, મોક્ષ, સુખ, દુઃખ વગેરે સ્યાદ્વાદ રીતે વિચારતાં અનુભવ દ્વારાએ વસ્તુતઃ સિદ્ધ થઈ શકે છે.

સાખ્યમતાનુયાયી प्रकृति कर्ता માને છે અને આત્માને पुष्करपलाशवत् निर्लेप માને છે. તે પણ યુક્તિવિકલ છે. તેનું ખંડન "નંદિસૂત્ર" "સમ્મતિતર્ક" "સ્યાદ્વાદમંજરી" "અનેકાતજયપતાકા" ઇત્યાદિથી જાણવું. જો આત્મા કમલ-પત્રવત્ નિર્લેપ હોય તો પુણ્ય પાપનો લેપ આત્માને થાય નહિ અને તેથી સુખ દુઃખ આત્માને થવું ન જોઇએ, પણ થાય છે. માટે કર્મનો કર્તા અને કર્મનો ભોક્તા આત્મા સ્વીકારવો જોઇએ અમો સાખ્યોને પૂછીએ છીએ કે જો એકાતે નિત્ય પ્રકૃતિ હોય તો કદાપિ કાળે આત્માથકી જુદી પ્રકૃતિ થાય નહી અને જુદી ન થાય તો આત્માને મોક્ષ ક્યાથી મળે? તેમજ પ્રશ્ન થાય કે, પ્રકૃતિ જડ છે કે ચેતન? જો પ્રકૃતિને જડ કહેશો તો કર્તાપણું તેને સંભવે નહિ અને જો પ્રકૃતિને ચેતન માનવામા આવે તો પ્રકૃતિ પણ ચેતન અને પુરુષ પણ ચેતન—એમ પરસ્પર વિરોધ આવે છે.

॥ श्लोक ॥

સાખ્ય—प्रकृतेः क्रियमाणानि, गुणैः कर्माणि सर्वशः ।
अहंकारविमूढात्मा, कर्ताहमिति मन्यते ॥

ભાવાર્થ—પ્રકૃતિના ગુણોએ કરેલા સર્વ કર્મને અહંકારે

કર્મે મૂઢ થયેલો આત્મા હું કરું છું એમ માને છે; પણ વસ્તુતઃ તે કર્તા નથી, માટે આત્મા કંઇ કરતો નથી, પ્રકૃતિ કરે છે.

જૈન–આત્મા પ્રકૃતિથકી ભિન્ન છે કે અભિન્ન છે? જો એકાંતે પ્રકૃતિથકી આત્મા ભિન્ન હોય તો હું કરું છું એવો અહંકાર થઇ શકે નહિ. સંબંધને લઈને હું કર્તા છું, એમ અભિમાન થાય છે. કોઈ રાજા હોય અને તેનો પ્રધાન હોય તે રાજ્યનો અધિકાર ચલાવે તો હું કરું છું, મારાથી સૌ થાય છે એમ તેને અહંકાર થઈ શકે. પણ જો એકાંતે ભિન્ન આત્માથી ન્યારી પ્રકૃતિ કાંઇ કરે તો તેથી આત્માને અભિમાન આવી શકે નહિ. જો આત્માથકી પ્રકૃતિ અભિન્ન સ્વીકારશો તો આત્માને હું કર્તા, હું ભોક્તા એવો ગરામણ પ્રત્યય થવાનોજ અને તે કદિ ટળશે નહિ અને આત્માથકી પ્રકૃતિ અભિન્ન માનવામાં આવે તો આત્મસ્વરૂપ પ્રકૃતિ થઇ જવાની. અને તે આત્માથકી જુદી પાડતી નહિ, પણ જુદી તો ભાસે છે માટે એકાંત પ્રકૃતિથી આત્મા ભિન્ન અને અભિન્ન એ બે પક્ષ પણ યુક્તિવિરૂદ્ધ છે

નૈયાયિકો-આત્માઓ અનેક માને છે અને પરમાત્મા એક માને છે. આત્માઓને વ્યાપક માને છે અને પરમાત્માને પણ વ્યાપક માને છે. જીવાત્માને શરીરાવચ્છેદેન સુખ દુઃખ થાય છે અને વ્યાપક તો સર્વત્ર છે. ઈશ્વરમાં ઇચ્છા સ્વીકારે છે તેમ પ્રયત્ન પણ સ્વીકારે છે. આત્માઓ ઇશ્વરરૂપ થતા નથી એમ માને છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુમા જીવને સ્વીકારતા નથી. મન દરેક આત્માને લાગી રહ્યું છે અને મન અણુ અને નિત્ય છે. મુક્તાવસ્થામા પણ જીવની સાથે મન સ્વીકારે છે; ઇશ્વર ઇચ્છાથી જગદુત્પત્તિ વિનાશ થાય છે-ઇત્યાદિ નૈયાયિકોનો સિદ્ધાંત છે. નૈયાયિક અને વૈશેષિકમા થોડો અંતર છે.

જૈનો—સુજ્ઞો વિચારો કે—આત્માઓ અનંત છે અને પરમાત્મા એક છે તેમા શું પ્રમાણ છે ? આત્મા તે જ પરમાત્મા થઈ શકે છે, માટે પરમાત્મા પણ અનેક સ્વીકારવા જોઈએ. આત્માઓ શરીરોમાં વ્યાપીને રહે છે, પણ તેઓ વ્યાપક નથી, તે સંબંધી વિશેષ ચર્ચા જાણવી હોય તો "સ્યાદ્વાદમંજરી"મા નૈયાયિકમત ખંડન વાચવાથી માલમ પડશે પરમાત્મા વ્યક્તિ આશ્રયી કદાપિ કાળે વ્યાપક થતો નથી. ઈશ્વરમાં ઇચ્છા પ્રયત્ન હોતાં નથી. ઇચ્છા પ્રયત્ન જ્યા સુધી છે ત્યા સુધી કર્મ આત્માને લાગેલા છે. કર્મ રહિત પરમાત્માને શાની ઇચ્છા હોય ? અલબત્ત પરમાત્માઓ કૃતકૃત્ય થયા છે તેથી તેમને કોઇ જાતની ઇચ્છા નથી. આત્માની મુક્તિ કર્મના નાશથી થાય છે, તે કર્મનું વર્ણન પહેલા કહેવામા આવ્યું છે કર્મ રહિત આત્મા મોક્ષસ્થાનમા રહે છે. નૈયાયિકો દુઃખાભાવ તેજ મોક્ષ માને છે. પણ તેમ માનવું યુક્તિવિકલ છે. મનને અણુ સ્વીકારી તેને

નિત્ય નૈયાયિકો માને છે તે ઠીક નથી. મન એ પુદ્ગલ પદાર્થ છે; જડ છે; પુદ્ગલ સ્કંધરૂપ છે. પરમાણુઓના સ્કંધો ભેગા થઈ દ્રવ્ય મન બનેલું છે. તેનો મુક્તાવસ્થામા નાશ થાય છે. મન અનિત્ય છે, ઇશ્વરમા ઈચ્છા માનવી તે અજ્ઞાન છે. ઇશ્વરમાં ઇચ્છા એકાંત નિત્ય અને એક માનીએ તો ઈશ્વર સદાકાળ જગતની ઉત્પત્તિ કર્યા કરશે; પણ કદિ વિરામ પામશે નહિ અને ઇશ્વર અને ઇચ્છા એક હોવાથી અને નિત્ય હોવાથી તે થકી બનતા પદાર્થો પણ નિત્ય હોવા જોઇએ પણ તેમ દેખાતા નથી. ઇશ્વરેચ્છાથી જગત બને છે અને નાશ પામે છે, તો ઉત્પત્તિ અને નાશ એ બે ઇશ્વર ઇચ્છામા સંભવે નહિ. જે વખત જગતની ઉત્પત્તિની ઇચ્છા થશે, તેજ વખત જગત નાશ કરવાની ઇચ્છા નાશ થશે. તેથી અંતે નાશ અને ઉત્પત્તિ એમાનું કંઇ પણ ઇશ્વરથી બની શકવાનું નહિ. જગતનું ઉપાદાન કારણ શું છે તે બતાવવું જોઇએ. જગત નહોતું બનાવ્યું તે પહેલાં જગતના આ સર્વ પદાર્થો ક્યાં ઇશ્વરે રાખ્યા હતા? ઇશ્વર જગતનો બનાવનાર શરીરી છે કે અશરીરી? જો શરીરી છે તો આપણી પેઠે દૃશ્ય વા ભૂતાદિકની પેઠે અદૃશ્ય શરીરી હોય. જો આપણી પેઠે શરીરી હોય તો પ્રત્યક્ષ દેખાવો જોઇએ, પણ તે દેખાતો નથી તેથી પ્રત્યક્ષ બાધ આવે છે. [illegible] ભૂતાદિકની પેઠે અદૃશ્ય શરીરી છે [illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] નથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

એમ જો કહેવાશે તો ઇશ્વર શરીરી અદૃશ્ય છે એને સિદ્ધ કરવામાં કોઈ પ્રમાણ નથી માટે તેમ માનવામાં ઇતરેતર દૂષણ-રૂપ વજ્રનો પ્રહાર જગત્કર્તાવાદીને માથે લાગે છે. પક્ષ બીજો-ઇશ્વર અશરીરી છે તો અશરીરીથકી પદાર્થની ઉત્પત્તિ થવી અમાન્ય છે. જેમ આકાશ અશરીરી છે તે અન્ય પદાર્થ બનાવવામા અસમર્થ છે-તેમ જાણી લેવું. ઇશ્વર સર્વવ્યાપક છે એમ માનવું યુક્તિવિકલ છે; વિશેષ અધિકાર "સ્યાદ્વાદ-મંજરીના ૬ છઠ્ઠા શ્લોકની ટીકા તથા નંદીસૂત્ર" વિગેરેથી જાણી લેવો.

ઉપર્યુક્ત દલીલોથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે આત્મા અનાદિ-કાળથી છે, કર્મ પણ અનાદિકાળથી આત્માની સાથે લાગેલું છે, આત્મા અને કર્મનો સંબંધ અભવી આશ્રયી અનાદિ અનંતમા ભાંગે છે, ભવિજીવ આશ્રયી અનાદિસાંત ભાગે છે. કર્મ સંયોગથી આત્મા જે શરીર ધારણ કરે છે, તેટલા શરીર-માંજ તેના આત્માના પ્રદેશો વ્યાપીને રહ્યા છે. સુજ્ઞો! વિચારો કે-આ પ્રત્યક્ષ જે શરીર દેખાય છે, તે સાત ધાતુનું બનેલું છે અને તે અન્ન થકી વધે છે તેને ઔદારિક શરીર કહે છે અને ખાધેલું પચાવવાની જેનામા શકિત રહેલી છે તેને તૈજસ શરીર કહે છે. તે આ શરીર કરતા સૂક્ષ્મ છે અને તે અંદર રહ્યુ છે. વૈક્રિય શરીર દેવતા તથા નારકીને છે દેવતાને મૂલવૈક્રિય શરીર હોય છે અને જ્યારે અહિં આવે છે ત્યારે ઉત્તરવૈક્રિય શરીર કરી આવે છે, મનુષ્યને પણ ગુણથી વૈક્રિય શરીર કરવાની લબ્ધિ પ્રગટે છે. ઉત્કૃષ્ટ વૈક્રિય શરીર લાખ યોજન અને જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા

ભાગનું જાણવું. મનુષ્ય ચાર આંગળ અધિક વૈક્રિય શરીર બનાવે છે. દેવતાઓનું ચાર અંગુલ ઓછું સમજવું, કારણ કે દેવના પૃથ્વીથકી ચાર આંગળ ઊંચા રહે છે. કાર્મણ શરીર તો ચાર ગતિના જીવોને લાગી રહ્યું છે અને તે કાર્મણ શરીરના યોગે બીજાં શરીર પ્રાપ્ત થાય છે, એક ગતિમાંથી બીજી ગતિએ જતા અંતરાલે કાર્મણ અને તૈજસ શરીર હોય છે પણ પંચમી ગતિમાં જતાં તૈજસ કાર્મણ ઇત્યાદિ પાંચ શરીરમાંનું કોઈ પણ શરીર હોતું નથી.

જેમ કોઈ દીવો કરીને મોટા ઓરડામાં મૂકીએ તો તે ઓરડામાં દીવાનો પ્રકાશ વ્યાપી રહેછે, તેમ દીવો ઘડામાં મૂકીને ઉપર ઢાંકણ ઢાંકીએ તો તેટલામાંજ તેનો પ્રકાશ વ્યાપી રહેછે, તેમ આત્મા પણ જે શરીરમાં રહે છે તેટલામાંજ વ્યાપી રહે છે, પણ સર્વવ્યાપી થતો નથી, તે લક્ષમાં રાખવું જોઇએ પક્ષપાત કરવો એ કદાગ્રહ છે, તેથી તત્ત્વ પામી શકાતું નથી

જ્યારે સૂર્યગ્રહણ થાય છે ત્યારે અંધકાર મિશ્રિત સૂર્ય બિંબ જોવા દેખાય છે, તેમ સૂર્યરૂપ આત્માના કિરણરૂપ જ્ઞાનપ્રકાશ [illegible] જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનાં [illegible]. [illegible]

[illegible]

અગર નઠારાં કર્મ લેવાથી તેવા રૂપે થાય છે. માટીમાંથી જેમ સોનું ધૂળધોયો જુદું પાડે છે, તેમ તત્વવેત્તાઓ શરીરથકી આત્મતત્ત્વને જુદું પાડે છે અને ધ્યાનવડે કર્મનો ક્ષય કરી આત્માને જૂદો કરે છે.

શ્લોક.

परमानन्दसंपन्नं निर्विकारं निरामयम् ।
ध्यानहीना न पश्यन्ति, निजदेहे व्यवस्थितम् ॥ १ ॥

આત્મતત્ત્વ કેવું છે? ઉત્કૃષ્ટ આનંદથી યુક્ત, વિકાર રહિત, રોગ રહિત આત્મતત્ત્વ શરીરમાં રહેલું છે, પણ ધ્યાન રહિત જડવાદિયો દેખી શકતા નથી. તે ઉપરથી ભાવાર્થ એમ નીકળે છે કે-જે વીતરાગ વચનાનુસારે ધ્યાનદ્વારા આત્મતત્ત્વની ખોળ કરે છે, તે આત્મતત્ત્વને જાણે છે; આત્મતત્ત્વ કર્મ રહિત છે. અનંત રત્નત્રયી યુક્ત છે, અરૂપી છે, દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયનુ સ્થાન છે. પરમાત્મા પણ તે જ છે. અજ, અમર, અક્ષય, અનંતશક્તિથી પરિપૂર્ણ આત્મતત્વ છે. તે આત્મતત્વની અનંત શક્તિ, કર્મના આવરણથી આચ્છાદિત થઇ છે, એમ સમજી ભવ્ય જીવ જ્યારે અંતરાત્મારૂપ થવાને માટે આશ્રવ કષાયનો ત્યાગ કરવા ઉદ્યમ કરે છે ત્યારે ધ્યાનરૂપ અગ્નિથી કર્મ કાષ્ઠ બાળી-ભસ્મ કરી નિર્લેપ થાય છે અને કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષ-સ્થાનમા સિદ્ધબુદ્ધ પરમાત્મા રૂપ થાય છે. અન્તરાત્મા અને પરમાત્માના વચ્ચે ભેદનું કારણ કર્મ છે. તેનો જો નાશ થાય તો અંતરાત્મા જ પરમાત્મારૂપ થાય છે. અંતરાત્માને ઉપશમ સમકિત, ક્ષયોપશમ સમકિત અને ક્ષાયિક સમકિત હોઇ શકે

હે ભવ્યો ! સમજો કે આપણે કોઈના ઉપર રાગ કરીએ છીએ, તથા કોઈના ઉપર દ્વેષ કરીએ છીએ તે વાસ્તવિક રીતે જોતાં કોના ઉપર કરીએ છીએ ? પુદ્ગલ ઉપર કરીએ છીએ કે તેના શરીરમાં રહેલા આત્મા ઉપર કરીએ છીએ ? જો શરીર ઉપર રાગદ્વેષ કરીએ તો શરીર તો જડ છે, પુદ્ગલ છે, માટે તેના ઉપર રાગદ્વેષ કરવો લાયક નથી. જેમ કોઈ માણસે કોઈ માણસના ઉપર પત્થર ફેંક્યો ત્યારે શું પત્થર વાગ્યો તેમાં પત્થર ઉપર દ્વેષ કરવો લાયક છે ? ના નથી. પુદ્ગલે પુદ્ગલ લડે છે, વઢે છે, પુદ્ગલ પુદ્ગલથી કપાય છે. જેના ઉપર આપણે દ્વેષ કરીએ છીએ તેમાં દ્વેષ કરનાર કોણ ? દ્વેષ કોના ઉપર થાય છે ? ઉત્તરમાં કહેવું પડશે કે—શરીર ઉપર થાય છે, તો શરીર શું છે ? ઉત્તર—પુદ્ગલ. પ્રિયભવ્યો ! વિચારો કે, શુદ્ધ નિશ્ચયથી આત્મા આત્મા ઉપર દ્વેષ કરી શકતો નથી, પણ મોહાંધ આત્મા—બીજાને મારું બગાડનાર જાણી તેના ઉપર દ્વેષ કરે છે, અગર પરપુદ્ગલ વસ્તુને રાગ દશાથી મારી માને છે. વસ્તુતઃ જોતાં તે આત્માનો સ્વભાવ નથી, પણ મોહ-મદિરાનું પાન કર્યાથી આત્મા પોતાનું ભાન ભૂલી જાય છે. તેથી મોહના યોગે સાત વા આઠ કર્મ સમયે સમયે ગ્રહણ કરે છે. રાગ દ્વેષનો વિષય પુદ્ગલ ઉપર થાય છે, કર્મરૂપ પુદ્ગલસંગી આત્મા થવાથી તેના યોગે આત્મા દુઃખી થાય છે, જેમ કોઇ ઘરમા કોઈ રહેતા હોય અને જ્યારે તે ઘર બળી જાય ત્યારે ઘરમાં રહેલાનું શરીર પણ બળી જાય તેમ આત્મા પણ કર્મ સંયોગે વિવિધ દુઃખનો ભોક્તા થયો છે કર્મ સારી અગર નઠારી સ્થિતિ ઉપર લાવી શકે છે નાટકમાં

ની તેના સંયોગ વિયોગથી સુખી થવું અગર દુ:ખી
ું નાટક છે

છોકરીઓ અને નાના છોકરા લાકડાની ઢબુડીઓને
પી તેને પરણાવે છે, અને જેવું મનોભાવે સગપણ
છે, તેમ આ સંસારમાં જ્યા સુધી એવા સગપણને
ામા આવે ત્યા સુધી અજ્ઞાનદશા જાણવી.

જીવોને દુનિયાના સર્વ પદાર્થો વૈરાગ્યનું કારણ
ને મોહી જીવોને તે જ સર્વ પદાર્થો પરભાવદશાથી
[illegible] થઇ પડે છે અહો! તે જ પદાર્થોમાં વૈરાગી-
મોહી જીવોની દૃષ્ટિની ભિન્નતા અને સત્યાસત્યતા
ને વિચારો વસ્તુત: વિચારો કોના પર રાગ
મોહ કે દ્વેષ કરવો એ ભાવનામાં [illegible].

ત્યારે જીવ ઠેકાણે આવશે-એમ વિચારવું; અને પારકી નિંદા કરી ભારે થવું નહિ, કહ્યું છે કે,—

દુહા.

નિંદા કરતા પારકી, પોતે ભારે થાય;
નિંદક તે ચંડાળ છે, ભવમાંહી ભટકાય. ૧
નિંદા કરવી આપણી, પરનિંદા દૂર વાર.
ઉદાસીનતા ધાર મન, પામીશ ભવજલપાર. ૨

હે ચેતન ! પુદ્ગલાકાર સ્ત્રી તે પરવસ્તુ છે, તેની ઇચ્છા દૂર કરી સુમતિસ્ત્રીની સંગત કર, કારણ કે સુમતિરૂપ સ્ત્રી પરંપરાએ સ્વરૂપ પમાડશે. સંસારમા કોઇપણ પદાર્થ ઉપર રાગ કરવો અગર દ્વેષ કરવો યુક્ત નથી, માટે ચેતન ! પોતાની મેળે તું આત્મ સ્વરૂપ સમજી સ્વસ્વભાવે સ્થિર થા.

વસ્ત્રના નાશથી જેમ તંતુનો નાશ થતો નથી, તેમ આ દેખાતા પ્રત્યક્ષ શરીરના નાશથી આત્માનો નાશ થતો નથી. દશ પ્રાણુના નાશથી આ શરીરથી આત્મા છુટે છે, અને અપર ગતિમા જાય છે, પણ આત્મા તો તેને તેજ સમજવો. આત્મામા ગુણ પર્યાય રહે છે. **સહભાવી ગુણ જાણવો અને ક્રમભાવી પર્યાય જાણવો.** આત્માથી આત્માના ગુણો ભિન્ન છે આ પ્રત્યક્ષ દેખાતું શરીર, વાણી, મન, તે હું નથી. એ ત્રણથી ભોગવાના વિષયો મારા નથી. શરીરાદિથી ભિન્ન આત્મા ધારીને તેનું સ્વરૂપ ચિંતવવુ એમ કરવાથી બહિર્વિષયોથી રાગ, દ્વેષ દૂર થશે; જે અંશે આત્મા નિર્મલતા અનુભવશે તે તે અંશે ધર્મ જાણવો.

જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની દૃષ્ટિની ભિન્નતા દેખાડે છે.

દુહા

બાહ્ય દૃષ્ટિ વિમૂઢ જીવ, દેહજ આતમ બુદ્ધિ;
દેહથી આતમ ભિન્ન છે, દેખે જ્ઞાની સ્વબુદ્ધિ.

બાહ્ય દૃષ્ટિથી મૂઢ બનેલા અજ્ઞાની જીવ દેહને જ આત્મા તરીકે સ્વીકારે છે; પણ જ્ઞાની અંતરાત્મા, જ્ઞાનમય આત્માને દેહથી જુદો છે, એમ દેખે છે.

જુઓ યોગપ્રદીપ શ્લોક.

संयोजयति देहेन, चिदात्मानं विमूढधीः ।
बहिरात्मा ततो ज्ञानी पृथक् पश्यति देहिनम् ॥

ભાવાર્થ—સામાયક અને પૌષધવ્રતમાં જીવનો જે કાળ જાય છે તે સફળ જાણવો, બાકીનો કાલ ભવભ્રમણ હેતુ છે.

પ્રશ્ન—મુનિરાજે જ્યારથી સર્વ સાવદ્યનો ત્યાગ કર્યો ત્યારબાદ તેમને પાપ લાગે કે નહિ ?

ઉત્તર—મન, વચન અને કાયાના યોગને ધર્મધ્યાનમાં પ્રવર્તાવવાથી મુનિરાજને પાપ લાગતું નથી. કદાપિ અનુપયોગે પાપ લાગી શકે, પણ તે પ્રતિક્રમણ, સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનથી પાપનો નાશ કરે છે. આઠ કર્મનો નાશ પણ મુનિમહારાજ કરવા સમર્થ છે, કર્મના વશથી કદાપિ મુનિમહારાજનું મન ડોલાયમાન થાય, વચન સાવદ્ય વાપરે, પણ જ્યારે પાછા વિચાર કરી પશ્ચાત્તાપ કરવા માંડે તે વખતે કર્મનો પાશ તોડી નાખે; **સિંહ પીંજરામાં ફસાય નહિ અને કદી ફસાય તો પાંજરૂં તોડીને નીકળી શકે.** શ્રીનંદિષેણ મુનિરાજ ભોગાવલી કર્મોદયથી વેશ્યાના ઘેર રહ્યા પણ પાછા દીક્ષા લઈ આત્મહિત કર્યું, કર્મનો અશુભ ઉદય જાગે ત્યારે મુનિ પણ ભ્રષ્ટ થાય પણ જ્યારે કર્મનો ઉદય ભોગવાય ત્યારબાદ આત્મા ઠેકાણે આવે.

કર્મનો ઉદય ભૂત સરખો છે. જેમ સારો માણસ હોય છે પણ જ્યારે તેના શરીરમા ભૂત આવે છે ત્યારે તે નાચે છે, કૂદે છે, રૂવે છે, આળોટે છે, ગાળો દે છે અને તેની શુદ્ધબુદ્ધ ભૂલી જાય છે પણ ભૂત પાછું શરીરમાંથી નીકળી જાય છે ત્યારે તે સારા માણસ જેવો હતો તેવો થઈ જાય છે. તેને કોઈ પૂછે કે તું કેમ રોતો હતો, નાચતો હતો,

ગાળો દેનો કોનો? ત્યારે તે કહે છે કે, ભાઈ! મને ખબર
નથી. એ પરવશપણાથી થયું હશે; જેમ ક્રોધ, માન, માયા,
અને લોભરૂપ ભૂત જ્યારે કોઈ માણસના મનમાં પેસે, ત્યારે
તે માણસ ગમે તેવો ધર્મી વા બુદ્ધિમાન હોય, તો પણ
વિકલ બની જાય છે. જ્યારે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો
માણસમાં પ્રવેશ થાય છે ત્યારે માણસ પોતાનું સ્વરૂપ ભૂલી
જાય છે. તેનું તે શરીર છે, તો પણ જાણે જુદો જ બની ગયો
હોય એમ લાગે છે. જ્યારે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો નાશ
થાય છે ત્યારે શાંતાવસ્થા ધારણ કરે છે; નિમિત્તયોગે [illegible]
[illegible] ક્રોધાદિ શત્રુઓને પાછા હઠાવવા જો પ્રયત્ન કરે તો [illegible]
[illegible] જૈનશાસ્ત્ર દર્શાવે છે કે-સત્ય (પવિત્ર આત્મતત્ત્વ
ને ધર્મની લાગણી પામીને [illegible] પ્રયત્ન કરે,
તે મનુષ્ય વીતરાગ બનવા માટે આત્મતત્ત્વ [illegible]

એક આત્મા માનનાર અદ્વૈતવાદિયો આત્માનું ધ્યાન ધરી શકે પણ એકાંત પક્ષ ગ્રહણ કર્યાથી હઠ કદાગ્રહ ટળે નહિ.

જૈનો પ્રતિ શરીર, ભિન્ન અનંત આત્મા સ્વીકારે છે અને અદ્વૈતવાદિયો સર્વ જીવને એક આત્મા સ્વીકારે છે. જૈનો મુક્તિસ્થાન સિદ્ધશિલા ઉપર સ્વીકારે છે અને અદ્વૈતો બ્રહ્મમાં લીન થવું તેજ મુક્તિ માને છે. જૈનો કર્મથી સંસારમાં ભટકવું માને છે. અદ્વૈતો માયા માને છે અને તેને अनिर्वचनीय કહે છે. અદ્વૈતવાદીઓ શંકર આદિને સર્વજ્ઞ માને છે. જૈનોના તીર્થંકર શ્રી વીરભગવાનૂ સર્વજ્ઞ હતા, પણ શંકરાચાર્ય સર્વજ્ઞ નહોતા તેથી યથાસ્થિત વસ્તુની પ્રરૂપણા કરી શક્યા નહિ એ નિર્વિવાદ છે, સર્વજ્ઞ વિના આત્માનું સ્વરૂપ કોઇ બીજો કહેનાર નથી, માટે સર્વજ્ઞકથિત આત્મસ્વરૂપ જાણવા ખપ કરવો.

આત્મા કેવલજ્ઞાને લોકાલોકને જાણે છે; કેવલજ્ઞાન આત્મામા જ રહે છે, અને તે આત્મા થકી બાહિર રહેતું નથી. કેવલજ્ઞાન આત્મામા રહીને સર્વ વસ્તુઓને જાણે છે, માટે જ્ઞાનવડે આત્મા સર્વ વસ્તુનો વ્યાપક જાણવો; કારણ કે સકલ પદાર્થ કેવલજ્ઞાનમા ભાસે છે. કેવલજ્ઞાન એ આત્માનો ગુણ છે તે બાબત પર સ્યાદ્વાદમંજરીમા નીચે પ્રમાણે લખવામા આવ્યું છે.

ગાથા.

किरणा गुणा न दव्वं, नाणपआमो गुणो न वा दव्वं ।
जं नाणं आप्पगुणो, कहं अदव्वं म अन्नथ्थ ॥ १ ॥

गंतुण न परिछिंदइ, णाणंणेय तयम्मि देसम्मि ।
आयथ्थं चिय णवरं, अचिंतसत्तिउ विण्णेयं ॥ २ ॥

गोहोइज्जइ नत्थि, आयच्चा चेवभिन्नदेसंपि।
लोयं आगासिंति, दीसइ इइ कलुपचक्खा ॥ ३ ॥
एअं इइ नाणमत्ति, आइच्चं चेअ इंदि लोगंतं।
जइ परिछिंदइ सव्वं, कोणुविरोहो इत्थइ तस्स ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ—કોઈ વાદી એમ કહે છે કે સૂર્યકિરણો સૂર્યથી નીકળીને જેમ સર્વ જગતમાં વ્યાપ્ત થાય છે, તેવી રીતે આત્માથી જ્ઞાન નીકળીને સર્વ ઠેકાણે વ્યાપ્ત થાય છે; એમ જે [illegible] તેને એવો ઉત્તર આપીએ છીએ કે, તમો જે કિરણોને [illegible], નહીંકે ગણો છો તે ગુણ નથી, કિરણો તૈજસ પુદ્ગલ [illegible] માટે તે દ્રવ્ય છે, અને કિરણોનો પ્રકાશરૂપ ગુણ છે, તે કિરણોથી જુદો થતો નથી, તે ઉપર સ્યાદ્વાદમંજરી તથા [illegible] શ્રી [illegible]સૂરિ કહે છે કે કિરણો ગુણ [illegible] પરંતુ દ્રવ્ય છે જ્ઞાન આત્માનો ગુણ છે તે [illegible]

ઉત્તર—આત્મામાં જ્ઞાન રહીને-સર્વ વસ્તુને વિષય કરે છે, તેથી અશુચિ સ્વાદ અનુભવરૂપ આપત્તિ આવતી નથી. સ્ત્રી, ભોજન વિગેરેનું જ્ઞાન થવાથી તે સંબંધી તૃપ્તિ થતી હોય તો ભોજન આદિની પ્રાપ્તિ માટે જે પ્રયત્ન છે, તે નિષ્ફલ થઈ જાય માટે અશુચિ વિગેરેનું જ્ઞાન થવાથી તેના રસાસ્વાદના અનુભવની આપત્તિ આવતી નથી. **જેમ આંખે દેખવાથી, જ્ઞાને જાણવાથી, ઝેર ચઢતું નથી, તેવી રીતે પદાર્થોનું જ્ઞાન થવાથી રસસ્વાદની આપત્તિ આવતી નથી.** જેમ મરણનું જ્ઞાન થવાથી મરણના દુઃખનો અનુભવ આવતો નથી, તેવી રીતે સકલ પદાર્થોનું જ્ઞાન થવાથી તેના સ્વાદની આપત્તિ આવતી નથી, ઈત્યાદિ ઘણા દૃષ્ટાંત છે. જ્ઞાન સર્વ ઠેકાણે રહેતું નથી. જ્ઞાન આત્મામા જ રહે છે. જ્ઞાન આત્મામાં જ રહીને સર્વ વસ્તુને જાણે છે. ઈત્યાદિ ઘણી ચર્ચા છે. આત્મામા અનંત જ્ઞાન છે, તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના નાશથી સ્કુરે છે.

પ્રશ્ન-અંતરાત્માઓ તદ્‌ભવમુક્તિ પામી શકે કે નહિ?

ઉત્તર-નિયમ નથી કે તદ્‌ભવમાં મુક્તિ પામી શકે. ચોથા ગુણુઠાણાથી અંતરાત્મપણું સ્કુરે છે અને અંતરાત્મત્વ આવ્યા બાદ સામગ્રી યોગે તે જ ભવમા સંપૂર્ણ કર્મનો નાશ થતા સિદ્ધિસ્થાન પામી શકાય છે અને કર્મનો નાશ સંપૂર્ણ ન થઇ શકે તો કેટલાક ભવ કરવા પડે છે. અંતરાત્મા ઘણા કર્મની નિર્જરા કરી શકે છે અને આશ્રવનો ત્યાગ કરી શકે છે. અંતરાત્મત્વથી કષાયની મંદતા થાય છે અને આત્મશક્તિ સ્ફુરે છે વૈરાગી જીવને આત્મસ્વરૂપની જિજ્ઞાસા રહે છે અને વૈરાગ્ય તો જ્યારે આ સંસાર અસાર લાગે છે ત્યારે થાય છે.

પ્રશ્ન—સંસાર અસાર લાગે ત્યારે સંસાર ઉપર અરૂચિ થાય અને અરૂચિ તો દ્વેષ વિના થાય નહિ. જે પદાર્થ ઉપર રાગ હોય છે, તે પદાર્થ ખોટો માલુમ પડવાથી અનુક્રમે તેના ઉપર દ્વેષ થાય અને દ્વેષથી તો કર્મ બંધાય ત્યારે સંસારને અસાર જાણવાથી શો ફાયદો થયો ?

વાની શકિત રહેલી છે. અફીણુ અગર તાલપુટ વિષ, આંખે દેખવાથી વા જાણુવાથી કંઇ પ્રાણુનો નાશ કરી શકતું નથી પણુ તેનું ભક્ષણુ કરીએ તો તેનો એવો સ્વભાવ છે કે તે પ્રાણુનો (જીવનનો) નાશ કરે છે. તે વસ્તુ પોતાનો સ્વભાવ બજાવે છે. એ કંઇ ઉડીને બીજાને લાગતું નથી, પણુ તેનો પોતે જ ઉપયોગ કરે તેમાં વિષ–અફીણુનો શો વાંક ? આપણે પોતે જ કૂવામા પડીએ તો તેમાં કૂવાનો શો વાંક ? બાગમાં જાઓ તો સુગંધી મળે, તેમા જીવ પોતે જ કારણુભૂત છે; તેવી રીતે રાગ, દ્વેષ અને મોહના વશ પડેલો આત્મા દુર્ધ્યાનથી પુદ્ગલ સ્કંધને કર્મરૂપે પોતાની સાથે પરિણુમાવે છે અને તે કર્મરૂપ પુદ્ગલ પોતાનો સ્વભાવ બજાવે છે, તેથી આત્મા દુ:ખી થાય તેમા કર્મનો શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી જોતા શો વાક કહેવાય ? આપણે જો કર્મને ગ્રહણુ કરીએ નહિ તો શું તે આપણુને દુ:ખી કરી શકે ? ના, નહી કરી શકે. તાલપુટ, અફીણુ પ્રાણુનો નાશ કરે છે, માટે તેને ખરાબ અહિતકારી છે એમ આપણે કહીએ છીએ. તેમ કર્મ પણુ આત્માને દુ:ખ આપે છે, પોતાનું ભાન ભૂલાવે છે, ચાર ગતિમા કર્મ વિવિધ વેષે ભટકાવે છે માટે તેને આપણે અહિતકારી, ખરાબ–શત્રુ આદિ વિશેષણોથી સંબોધીએ છીએ. આત્મા જાણુતો છતો પોતાના સ્વભાવમા ન રમે અને પરભાવમા રમે, અને તેથી તેને શત્રુભૂતકર્મ વળગે તેમાં કર્મનો શો વાક કહેવાય ? ચેતન પોતે જાણે છે કે નિંદા, કલહ, રાગ દ્વેષ, પાપારંભ કરવાથી કર્મ બંધાય છે; માટે તેનાથી દૂર રહેવું જોઇએ એમ જાણ્યા છતા સંસારમાં રાચે, માચે, પુત્ર કલત્ર અને ધનની મમતા ધારણુ કરી તે થકી આનંદ માને

ગાળ્યું પાણી પીએ, સ્થાવર તથા ત્રસકાયના જીવની વિરાધના કરે, મુનિવર્ગના અવર્ણવાદ બોલે, ગૃહસ્થાવાસ માગે અને તે બન્ને કર્મથી તેમાંઇ દુઃખની ગતિ ભોગવે તેમાં કોનો વાંક કહેવાય? આપણા પોતાનોજ દોષ કહેવાય.

કહે છે; છતાં તેમના વચનને આપણે અનુસરતા નથી અને મોહમાયામાં ફસીએ છીએ, પરવસ્તુ ઉપર મમતાભાવ ધારણ કરીએ છીએ. પૃથ્વીકાયના પદાર્થો જેવાકે, સોનું, રૂપું, હીરા આદિ પર રાગ કરીએ છીએ. એ જડ પૃથ્વી પદાર્થોને માટે, ટાઢ, તૃષા, ભૂખ, તાપ ઇત્યાદિ ઘણા દુઃખ સહન કરવાં પડે છે, અને તેની પ્રાપ્તિ માટે છકાયના જીવોની વિરાધના કરી અનંતી કર્મની વર્ગણાઓ ગ્રહણ કરીએ છીએ, તેમાં કોનો વાક કહેવાય? અલબત તેમા આપણો વાંક કહેવાય. જ્યારે કર્મને પોતાની મેળે જાણ્યા છતાં ગ્રહણ કરીએ, ત્યારે તે ભોગવવા પડે એમાં શી નવાઈ? રંક હોય, અગર રાજા હોય, ચક્રવર્તી વા કરોડાધિપતિ શેઠ હોય, પણ કર્મ ભોગવ્યા વિના કોઇનો છુટકો થતો નથી. કોઈ પ્રત્યક્ષ—નજરે રાજા દેખાય છે, કોઈ શેઠ દેખાય છે, તેમ કોઈ રંક દેખાય છે, કોઇ સુખી છે કોઇ દુખી છે—એ સર્વ કર્મનો પ્રપંચ છે.

જેઓ સર્વજ્ઞ તીર્થંકર મહારાજના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે, અને તેમણે બતાવેલો મોક્ષમાર્ગ સત્ય માને છે, અને તે માર્ગ ઉપર વિશ્વાસ લાવે છે, સાંસારિક સુખને દુખ-રૂપ ગણે છે, અને મુનિવેષ વા શ્રાવકના બાર વ્રત, અગર સમ્યક્‌ત્વને ધારણ કરે છે તે ભવ્ય જીવો મોક્ષસુખ પામી શકે છે. તે ભવ્ય જીવોને ઉપકાર કરનાર શ્રી તીર્થંકર મહારાજા અને સદ્‌ગુરુ કહેવાય છે, માટે આત્મસ્વરૂપ જાણવાની ચાહના કરવી.

પ્રશ્ન—જાણ અને અજાણ બન્ને વિષ ભક્ષણ કરે, તેમા વધારે દુખ કોને થાય? તે બેમા કોણ મરે અને કોણ જીવે?

શકું, એમ વિચારી તે ઔષધીનું ભક્ષણ કરે તો જીવી શકે. પોતે અમુક વિષ ભક્ષણ કર્યું એમ જાણે છે તે થકી બચવાનો ઉપાય પોતે જાણતો નથી, તો પણ તે સંબંધી બીજાને વાત કરી જીવવાની મરજી હોય અને દવા કરાવે તો સાજો થાય છે પણ પેલો અજાણ બિચારો જાણતો નથી કે મેં શું ખાધું? તો પછી તેના ઉપર શો ઉપાય કરી શકે અને બીજાને શી રીતે કહી શકે? અંતે તે અજ્ઞ મરણ પામે છે અને પેલો જ્ઞાની–જાણનાર મનુષ્ય જીવી શકે છે, માટે અજાણ કરતા જાણકાર સારો કારણ કે તે જાણે છે તો કોઈ દિવસ પાપકર્મથી પાછો હઠશે. તરતા જાણનાર અને તરવું નહિ જાણનાર બન્ને ઊંડી નદીમા પડતું મૂકે, તેમાં મરણ કોણ પામે? તરવું જાણનાર તો નદીમાં તરીને જીવી શકે, એકદમ કોઈ દુઃખના માર્યા જાણકારે નદીમા પડતું મૂક્યું, પણ પડતાં પડતા વિચાર બદલવાથી તરવા લાગી બહાર નીકળી શકે છે પણ અજાણને તો તરતા આવડતું નથી તેથી જીવવાની ઘણી આશા હોય છે તો પણ બુડી મરે છે, ભાગ્યયોગે કોઇ કાઢનાર મળે તો કદાપિ જીવી શકે છે. આ ઠેકાણે અજાણ કોને કહેવો? બિલકુલ હિતકારક અગર અહિતકારક વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણે નહિ તે અજ્ઞ–અજ્ઞાન કહી શકાય છે અજાણમા પડેલું તો એટલું સમજવાનું કે જેટલું અજાણપણું તેટલું જ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તેને લાગે છે, તો બીજો દોષ લાગે તેમા શી નવાઈ?

પ્રશ્ન-કોઈ મનુષ્ય જાણે છે કે આ સંસાર અસાર છે છતા સંસારનો ત્યાગ કરી શકે નહીં, તો જાણપણું શા કામનું?

ઉત્તર-હે ભવ્ય! સાંભળ કેટલાક જીવ સંસારસ્વરૂપ

અગાર જાણ્યું કે અને તેનો ત્યાગ કરી દીક્ષા ગ્રહણ, કરે છે
કેટલાક જીવ શ્રાવક આગાર જાણતા છતા કર્મના ઉદયથી દીક્ષા
ગ્રહણ કરી શકતા નથી. કેટલાક જીવ શ્રાવક આગાર જાણતા
નથી પણ તેનો ત્યાગ કરી શકે છે અને કેટલાક શ્રાવકને
આગાર જાણ્યું કે તેમજ તેનો ત્યાગ કરે કે તેના ક્રીયાવાન નથી.
અનવસ્થાની ઉત્પત્તિના કારણ જાણવા

કારણ ચોથું—આગાર આગાર જાણે કે તેના ત્યાગ કરી
શકતા નથી. તેના કેટલાક કારણ અને [illegible]
[illegible] આગાર જાણતા છતા, પણ, [illegible] કર્મના [illegible]
દીક્ષા [illegible] નથી. [illegible] દીક્ષા [illegible]
[illegible]

અંતરાય નડશે. પણ તે ઉદ્યમે શૂરા હોવાથી એમ વિચાર્યું નહિ અને પાછા તૈયાર થઈ ગયા અને પાછી દીક્ષા ગ્રહણ કરી; માટે ઉદ્યમ પ્રધાન છે એમ મને ભાસે છે. વિશેષ ज्ञानिगम्यम्.

દૃષ્ટાંત ત્રીજું–કેટલાક જીવ સંસારને અસાર જાણતા નથી અને દીક્ષા અંગીકાર કરતા નથી. જેમ કપિલા દાસી, વીરા શાળવી, ઈત્યાદિ દૃષ્ટાંત જાણવાં.

દૃષ્ટાંત ચોથું–કેટલાક જીવ સંસાર સ્વરૂપને અસાર જાણતા નથી ને દીક્ષા લે છે. તે ગોરજીઓ નાના ચેલાને દીક્ષા આપે છે, તે દૃષ્ટાંત જાણવું. ખાખી બાવા જોગીઓ સંસારનું બરાબર સ્વરૂપ સમજતા નથી; તો પણ તાપસી દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે અને 'હું પરભવ રાજા થાઉં' એમ ધારી તપશ્ચર્યા કરે છે. તેઓએ સંસારનું સ્વરૂપ જાણ્યું હોય તો કેમ પૌદ્ગલિક સુખની વાંછા રાખે? સંસારનું અસાર સ્વરૂપ જાણ્યા છતાં કેમ સંસારમા પડી રહે? ઘર બળવા લાગ્યું અને તેમાથી બહાર નીકળે નહિ, તેના સરખો અજ્ઞાની જીવ અન્ય કોણ જાણવો? સંસારનું અસાર સ્વરૂપ જાણ્યા છતાં જેણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો નહિ, તેણે જાણપણાનું ફળ જે વિરતિપણું હતું તે લીધું નહીં, એમ જાણવું; કારણ કે જાણપણાનું ફળ વિરતિ હતું અને વિરતિનું ફળ કર્મનિર્જરા અને તેનું ફળ મોક્ષ તે તેને મળ્યું નહિ.

આ સંસાર અસાર છે, માટે ધર્મનું સ્વરૂપ જાણી ધર્મ-કરણી વિશેષ કરવી. કર્મના બાહુલ્યથી મુનિવ્રત ગ્રહણ કરવાની શક્તિ ન હોય તો, શ્રાવકના વ્રત અંગીકાર કરવાં, અને તે

પણ કદાપિ કર્મની બાહુલ્યતાથી ન થઈ શકે તો, દેવ, ગુરુ
અને ધર્મની શ્રદ્ધા દૃઢ રાખવી અને આગાદિક કાર્યોને આદર
[illegible] બાંધે કરવા ગૃહીઓએ [illegible] કાર્ય કરવાં નહિ
જો આ રીતે સંસારનો ત્યાગ કે અંતરાયકર્મના ઉદયથી ન
થઈ શકે, તો પણ સંસારમાં સાર માનનાર કરતાં સંસારને
અસાર [illegible] કે તે [illegible] [illegible] સમજવું. જો પણ કદાપિ
[illegible] [illegible] નથી, પણ સુજ્ઞ! ચાર [illegible] કે [illegible] [illegible]
આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી.

ગુણો પ્રાપ્ત કરવા રુચિ જાગે છે. સંસાર અસાર લાગવાથી સંસાર ઉપર ક્રોધ થાય; એમ કહેવું એ એકાંતે સત્ય કહેવાય નહિ. બાહ્ય વસ્તુ ઉપર કદાપિ ક્રોધ થાય અને તેથી તેને ત્યાગ કરવાની બુદ્ધિ થાય તો તે સાપેક્ષ રીતે પ્રશસ્ય કહેવાય.

પોતાના ઉપર દુઃખનાં વાદળાં જ્યારે આવી પડે ત્યારે સુજ્ઞોએ ગભરાવું નહિ. ધૈર્ય ધારણ કરી દુઃખ સહન કરવું. જે કર્મ પાછલા ભવમાં કર્યાં છે તે ભોગવ્યા વિના છૂટકો થવાનો નથી. જેમકે કોઇ ચોરે ચોરી કરી તેની રાજાએ મહિનાની શિક્ષા ફરમાવી. ચોરને જેલમાં જવું પડયું. હવે કહો શું જેલનું દુઃખ તે રૂવે તેથી નાશ પામી શકે ? ના કદી પામી શકે નહિં. ચેતન ! કોઇ આપણને દુઃખ દેવા ધારે તો તેના ઉપર ક્રોધ કરતો નહિ; આપણે જે કર્મ કર્યાં છે તે ઉદયે આવ્યા છે, એમ સમજવું.

મિત્રો ! યાદ રાખજો કે **તરવારની ઉપર મધુ ચોપડી તેને ચાટીએ તો જેમ જીભ કપાઇ જાય તેમ સાંસારિક સુખો પણ તે સરખાં છે.** અસ્થિર આ સંસારમાં આત્માનું કંઈ નથી. જે પુત્રોની ઉત્પત્તિથી બહિરાત્મા સુખ માને છે, તે જ પુત્રોના મરણથી બહિરાત્મા શોક કરે છે, રૂવે છે અને દુઃખી થાય છે જે ધનની આવકથી બહિરાત્મા સુખ માને છે, તે જ ધનના નાશથી બહિરાત્મા દુઃખી થાય છે જે સ્ત્રીથી બહિરાત્મા, પોતાને સુખી માને છે, તે જ સ્ત્રીના વ્યભિચારીપણાથી બહિરાત્મા દુઃખ માને છે બહિરાત્માને પરવસ્તુથી જ સુખ થાય છે અને દુઃખ પણ પરવસ્તુથી જ

અંદરનું ધન એટલે આત્માનું ધન ખોળે છે, શોધે છે અને બહિરાત્મા બાહિરનું ધન ખોળે છે. અન્તરાત્મા પોતાનામાં સત્તાએ રહેલા પરમાત્માનું ધ્યાન ધરે છે. અને બહિરાત્મા પરવસ્તુનું ધ્યાન ધરે છે. અન્તરાત્મા જેથી છૂટે છે તેથી બહિરાત્મા બંધાય છે–ઇ૦ અન્તરાત્મા અને બહિરાત્માનાં લક્ષણ જાણવાં.

અન્તરાત્મા શરીરી છે અને સિદ્ધની અપેક્ષાએ પરમાત્મા અશરીરી છે. સિદ્ધની અપેક્ષાએ પરમાત્મા નિરાકાર છે અને અન્તરાત્મા સાકાર છે. પરમાત્મા કર્મ રહિત છે અને અન્તરાત્મા કર્મ સહિત છે. પરમાત્મા સયોગીની અપેક્ષાએ સલેશી છે અને અયોગીની અપેક્ષાએ અલેશી છે અને અન્તરાત્મા સલેશી છે. સિદ્ધની અપેક્ષાએ પરમાત્મા ગુણઠાણાથી અતિરિક્ત છે અને અન્તરાત્મા ગુણઠાણા સહિત છે, ઇયલ ખરેખર ભમરીના સંગથી ભમરીરૂપ થાય છે તેવી રીતે અન્તરાત્મા પોતે પરમાત્માનું ધ્યાન ધરતો છતો પરમાત્મારૂપ થાય છે. ઇત્યાદિ અન્તરાત્મા અને પરમાત્માનું સ્વરૂપ જાણવું. વિશેષ ગુરુગમ-દ્વારા સમજવું.

અદ્વૈતવાદિયો પરમાત્માને એક માને છે અને જૈનો પરમાત્માઓ અનંત માને છે અને મોક્ષસ્થાનમાં રહે છે એમ માને છે. અદ્વૈતવાદીઓ એક પરમાત્માને જ્ઞાનસ્વરૂપ જ માને છે, અને સંપૂર્ણ આકાશવ્યાપક માને છે.

જૈનો પરમાત્મામાં જ્ઞાન ગુણ છે એમ માને છે અને આત્મ વ્યક્તિથી, ભિન્ન સંપૂર્ણ આકાશવ્યાપક પરમાત્માને માનતા નથી.

અદ્વૈતવાદીઓ પરબ્રહ્મમાં લીન થવું તેને મુક્તિ કહીએ છે. જૈનો કર્મ રહિત આત્માની સિદ્ધશિલા ઉપર મુક્તિ કહીએ છે. અદ્વૈતવાદીઓ દરેક જીવોને પરમાત્માના અંશ માની આવે છે.

જૈનો અતિ [illegible] ભિન્ન દરેક જીવો માને છે અને તે [illegible] કર્મોનો નાશ થાય ત્યારે પરમાત્માઓ થાય છે [illegible] અદ્વૈતવાદીઓ સત્, ચિત્, આનંદ, [illegible], [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], પુણ્ય અને પાપ રૂપ [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] છે કે [illegible] સત્, ચિત્, આનંદ, [illegible] કર્મ [illegible] [illegible] છે, [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

અદ્વૈતવાદીઓ પરમાત્માને એકાંત નિત્ય સ્વીકારે છે, જૈનો પરમાત્માને દ્રવ્ય અને પર્યાયની અપેક્ષાએ નિત્યાનિત્ય સ્વીકારે છે, એમ તપાસતાં અદ્વૈત મત અને જૈનદર્શનમાં ઘણો તફાવત છે.

નૈયાયિકો મુક્તિને દુઃખના અત્યંત અભાવરૂપ માને છે, જૈનો અનંત સુખમય કર્મથી રહિત થઇ સિદ્ધબુદ્ધ થઇ મોક્ષસ્થાનમાં સાદિ અનન્તમા ભાગે રહેવું-તેને મુક્તિ માને છે.

પ્રશ્ન—જીવની મુક્તિ થયા પછી જીવ પાછો સંસારમા આવતો હશે કે કેમ ?

ઉત્તર—જીવની મુક્તિ થયા પછી જીવ પોતે જ પરમાત્મ પદ પામે છે. કર્મનો નાશ થવાથી પરમાત્માઓ પાછા સંસારમા આવતા નથી.

શ્લોક.

दग्धे बीजे यथात्यंतं, प्रादुर्भवति नाङ्करः
कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भवांकुरः ॥ १ ॥

જેમ બળેલું બીજ ઊગતું નથી અને તેને અંકુરા ફુટતા નથી, તેમ કર્મરૂપ બીજ બળી ગયાથી સિદ્ધને સંસારરૂપ અંકુરો પુટતા નથી. અર્થાત્ સંસારનું કારણ કર્મ હતું તેનો સંપૂર્ણ નાશ થવાથી સંસારમાં સિદ્ધ પરમાત્માઓ પાછા ઉત્પન્ન થતા નથી.

સંસારમા જન્મીને જેણે આત્મા ઉપર તરફ આપ્યું નહીં, તેનો જન્મ નિરર્થક છે.

[illegible]ગાનના કર્મના યોગે દેહ ધારણ કરવા પડે છે. [illegible] કર્મના યોગે માતપિતાના શોણિત–વીર્યમાં અન્ય ગતિમાંથી આવીને ઉપજે છે. ગર્ભમાં શરીર બાંધે છે. પાંચમે મહિને [illegible], પગ, મુખ વગેરે તૈયાર થાય છે અને આઠમા મહિને પૂરેપૂરું શરીર તૈયાર થાય છે.

માતાના ગર્ભમાં [illegible] પછી [illegible] માતાના [illegible]

ઉત્તર—પૌદ્‌ગલિક સુખ દુઃખ કર્મથકી થાય છે, કંઇ ઇશ્વર કોઈને સુખ દુઃખ આપી શકતો નથી. ઈશ્વર કર્યાં કર્મ પ્રમાણે સુખ દુઃખ આપે છે, એમ કોઇ માને તો તે યુક્તિ હીન છે.

અમો કર્મફલપ્રદાતૃ ઇશ્વરવાદીને પૂછીએ છીએ કે કર્મ, ઇશ્વરથકી સ્વતંત્ર છે કે પરતંત્ર છે? જો કર્મ પોતે સ્વતંત્ર હોય તો પોતેજ સુખ દુઃખ આપી શકે અને જો कर्म परतंत्र એટલે ઇશ્વરના તાબામા હોય તો તેણે જીવોને સુખી કરવા જોઇએ અને સર્વ જીવો ઉપર દયા કરવી જોઇએ. જેમ કોઈ રાજાના તાબામાં કોઈ નાનો રાજા હોય તો, તે મોટા રાજાના કહ્યા પ્રમાણે નાનો રાજા ચાલે, તેમ ઇશ્વરના તાબામા કર્મ છે, એમ માનો તો ઇશ્વરની ઈચ્છા મુજબ સારું જ કર્મ સૌ જીવોને લાગે અને તેથી સર્વ જીવો સુખી દેખાવા જોઇએ પણ તેમ સર્વ જીવો દેખાતા નથી, માટે ઇશ્વરના તાબામા કર્મ છે એમ કહેવાય નહિ. સંવત્ ૧૯૫૬ ની સાલનો કાળ પડયો ત્યારે, શું ઇશ્વરની દયા જતી રહી હતી કે અનેક જીવને દુઃખી દેખી બચાવ્યા નહિ? ઈશ્વરના તાબામા જો કર્મ હોય તો ઈશ્વર શા માટે જીવોને દુઃખ આપે છે? વસ્તુત વિચારી જોતા ઈશ્વરના તાબામા કર્મ નથી એમ સિદ્ધ ઠરે છે. સારાશમા કહેવાનું કે જીવો સુખી અગર દુઃખી થાય છે તે, પોતાના કર્મ પ્રમાણે થાય છે. કર્મ સ્વતંત્ર છે અને કર્મથકી પૌદ્‌ગલિક સુખ દુઃખ સંસારી જીવોને થાય છે, તેમ છતા વચ્ચે ઈશ્વરની કલ્પના કરવી તે અસત્ય છે, ઈશ્વરને રાગદ્વેષ [illegible] ઈશ્વર કર્મ થકી રહિત છે, તેમને સંસાર [illegible]

દેખાય-આવી સંસારની સ્થિતિ છે; માટે ધર્મકૃત્ય કરી લો. વખત વારંવાર આવો ઉત્તમ આવશે નહિ. મોહના તોરમાં ગમે તેમ બોલો, ચાલો, પણ કર્યાં કર્મ તો ભોગવવાં જ પડશે.

જે ભવ્ય જીવો, વીતરાગકથિત ધર્માનુસારે વ્યવહાર અને નિશ્ચય માર્ગ અવલંબી સ્થિર ભાવે ધર્મ સાધન કરશે, તે ભવ્યો અનુક્રમે સુખસંપદા પામશે. અધ્યાત્મશાન્તિ ગ્રંથ રચતા જે કંઈ મતિદોષથી ભૂલચૂક થઈ હોય તે સંબંધી **મિચ્છામિ દુક્કડં** દઉં છું.

સુજ્ઞો, વીતરાગ વચનથી જે કઇ વિરુદ્ધ હોય તે સુધારી **વાંચશો. મેં કંઇ પંડિતાઈ જણાવવા આ ગ્રંથ લખ્યો નથી. એક ઉપકાર બુદ્ધિ મને પ્રયત્ન કરાવે છે.** બીજાને ઉપકાર કરવાની બુદ્ધિથી જે ધર્મકૃત્ય કરવામાં આવે છે તેમા નિશ્ચયથી ઉપકાર બુદ્ધિવાળાને તો ફાયદો થાય છે અને બીજાને ફાયદો થાય અગર નહિ થાય તે નક્કી નથી.

દોષ દેખવાની દુષ્ટ માણુસોને બુદ્ધિ રહે છે, તેનાથી આ ગ્રંથ દૂર રહો, કારણ કે તેમને તો આ ગ્રંથ હિતકર્તા થતો નથી. પણ **જે ગુણગ્રાહી છે તેમને આ ગ્રંથ સંસારરૂપ સમુદ્ર ઉતરતાં વહાણુ સમાન થશે.**

દુર્જનોને આ ગ્રંથ વિષ સમાન લાગશે અને સજ્જનોને આ ગ્રંથ અમૃત સમાન લાગશે-એ પણ એક દૃષ્ટિભેદે આશ્ચર્ય છે.

સૂર્યનો ઉદય થતા કાગડાઓ કાકા શબ્દ કરે છે, પણ તેથી

[illegible]

શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કરવાં. તે ન બને તો સમકિત ગ્રહણ કરવું. દેવગુરુ ધર્મની શ્રદ્ધા રાખવી. પ્રભુપૂજા, સામાયક, પૌષધ, જીર્ણોદ્ધાર, જ્ઞાનોદ્ધાર, ચૈત્ય કરાવવાં. સંઘ કાઢવા, સાધુમહારાજની ભકિત કરવી, સ્વધર્મીભાઇઓને મદદ કરવી, કોઇ મુનિપણું અંગીકાર કરે તેને સહાય આપવી.

ગૃહસ્થે પોતાના દરેક વર્ષની ઉપજમાંથી છઠ્ઠો ભાગ અવશ્ય ધર્મકૃત્યમાં ખર્ચવો જોઇએ. ગ્રંથો લખાવવા જોઇએ પ્રતિમાઓ ભરાવવી જોઇએ તીર્થયાત્રાઓ વર્ષમાં એક બે કરવી જોઇએ. ચઉદ નિયમ ધારવા જોઇએ પરિગ્રહનો નિયમ ધારવો જોઇએ શ્રુતજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. સાધુ મહારાજને અન્ન-પાણી વહોરાવવા જોઇએ ઇત્યાદિ કાર્યોથી આત્મહિત કરવા ભવ્ય જીવોએ પ્રવૃત્તિ કરવી-એવી મારી વારંવાર ભલામણ છે આ ગ્રંથ વાચી દરેક ભવ્ય જીવો આત્મહિત કરી અનુક્રમે શિવસુખ પામો.

इत्येवमाशी. ॐ श्री शांति. शांतिः

प्रशस्ति-दूहा ।

[illegible]

અદ્વૈતવાદીઓ પરમાત્માને એકાંત નિત્ય સ્વીકારે છે, જૈનો પરમાત્માને દ્રવ્ય અને પર્યાયની અપેક્ષાએ નિત્યાનિત્ય સ્વીકારે છે, એમ તપાસતાં અદ્વૈત મત અને જૈનદર્શનમા ઘણો તફાવત છે.

નૈયાયિકો મુક્તિને દુઃખના અત્યંત અભાવરૂપ માને છે, જૈનો અનંત સુખમય કર્મથી રહિત થઇ સિદ્ધબુદ્ધ થઇ મોક્ષસ્થાનમાં સાદિ અનન્તમા ભાગે રહેવું-તેને મુક્તિ માને છે.

પ્રશ્ન—જીવની મુક્તિ થયા પછી જીવ પાછો સંસારમાં આવતો હશે કે કેમ?

ઉત્તર—જીવની મુક્તિ થયા પછી જીવ પોતે જ પરમાત્મ પદ પામે છે. કર્મનો નાશ થવાથી પરમાત્માઓ પાછા સંસારમા આવતા નથી.

શ્લોક.

दग्धे बीजे यथात्यंतं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः
कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भवांकुरः ॥ १ ॥

જેમ બળેલું બીજ ઊગતું નથી અને તેને અંકુરા ફુટતા નથી, તેમ કર્મરૂપ બીજ બળી ગયાથી સિદ્ધને સંસારરૂપ અંકુરો ફુટતા નથી. અર્થાત્ સંસારનું કારણ કર્મ હતું તેનો સંપૂર્ણ નાશ થવાથી સંસારમા સિદ્ધ પરમાત્માઓ પાછા ઉત્પન્ન થતા નથી.

સંસારમા જન્મીને જેણે આત્મા ઉપર વશ આણ્યું નહીં, તેનો જન્મ નિરર્થક છે.

[illegible]

[illegible]

ઉત્તર—પૌદ્‌ગલિક સુખ દુઃખ કર્મથકી થાય છે, કંઇ ઇશ્વર કોઇને સુખ દુઃખ આપી શકતો નથી. ઈશ્વર કર્યાં કર્મ પ્રમાણે સુખ દુઃખ આપે છે, એમ કોઇ માને તો તે યુક્તિ હીન છે.

અમો કર્મફલપ્રદાતૃ ઇશ્વરવાદીને પૂછીએ છીએ કે કર્મ, ઇશ્વરથકી સ્વતંત્ર છે કે પરતંત્ર છે? જો કર્મ પોતે સ્વતંત્ર હોય તો પોતેજ સુખ દુઃખ આપી શકે અને જો कर्म परतंत्र એટલે ઇશ્વરના તાબામાં હોય તો તેણે જીવોને સુખી કરવા જોઇએ અને સર્વ જીવો ઉપર દયા કરવી જોઇએ. જેમ કોઈ રાજાના તાબામાં કોઈ નાનો રાજા હોય તો, તે મોટા રાજાના કહ્યા પ્રમાણે નાનો રાજા ચાલે, તેમ ઇશ્વરના તાબામા કર્મ છે, એમ માનો તો ઇશ્વરની ઈચ્છા મુજબ સારું જ કર્મ સૌ જીવોને લાગે અને તેથી સર્વ જીવો સુખી દેખાવા જોઇએ પણ તેમ સર્વ જીવો દેખાતા નથી, માટે ઇશ્વરના તાબામાં કર્મ છે એમ કહેવાય નહિ. સંવત્ ૧૯૫૬ ની સાલનો કાળ પડયો ત્યારે, શું ઇશ્વરની દયા જતી રહી હતી કે અનેક જીવને દુઃખી દેખી બચાવ્યા નહિ? ઈશ્વરના તાબામા જો કર્મ હોય તો ઈશ્વર શા માટે જીવોને દુઃખ આપે છે? વસ્તુત વિચારી જોતા ઈશ્વરના તાબામાં કર્મ નથી એમ સિદ્ધ ઠરે છે. સારાંશમા કહેવાનું કે જીવો સુખી અગર દુખી થાય છે તે, પોતાના કર્મ પ્રમાણે થાય છે. કર્મ સ્વતન્ત્ર છે અને કર્મથકી પૌદ્‌ગલિક સુખ દુખ સંસારી જીવોને થાય છે, તેમ છતા વચ્ચે ઇશ્વરની કલ્પના કરવી તે અસત્ય છે, ઇશ્વરને રાગદ્વેષ કોઇનો નથી ઈશ્વર કર્મ થકી રહિત છે, તેમને સંસાર બનાવવાનું કંઇ

દેખાય–આવી સંસારની સ્થિતિ છે; માટે ધર્મકૃત્ય કરી લો. વખત વારંવાર આવો ઉત્તમ આવશે નહિ. મોહના તોરમાં ગમે તેમ બોલો, ચાલો, પણ કર્યાં કર્મ તો ભોગવવાં જ પડશે.

જે ભવ્ય જીવો, વીતરાગકથિત ધર્માનુસારે વ્યવહાર અને નિશ્ચય માર્ગ અવલંબી સ્થિર ભાવે ધર્મ સાધન કરશે, તે ભવ્યો અનુક્રમે સુખસંપદા પામશે. અધ્યાત્મશાન્તિ ગ્રંથ રચતાં જે કંઈ મતિદોષથી ભૂલચૂક થઈ હોય તે સંબંધી **મિચ્છામિ દુક્કડં દઉં છું.**

સુજ્ઞો, વીતરાગ વચનથી જે કઇ વિરુદ્ધ હોય તે સુધારી **વાંચશો. મેં કંઇ પંડિતાઈ જણાવવા આ ગ્રંથ લખ્યો નથી. એક ઉપકાર બુદ્ધિ મને પ્રયત્ન કરાવે છે.** બીજાને ઉપકાર કરવાની બુદ્ધિથી જે ધર્મકૃત્ય કરવામાં આવે છે તેમા નિશ્ચયથી ઉપકાર બુદ્ધિવાળાને તો ફાયદો થાય છે અને બીજાને ફાયદો થાય અગર નહિ થાય તે નક્કી નથી.

દોષ દેખવાની દુષ્ટ માણસોને બુદ્ધિ રહે છે, તેનાથી આ ગ્રંથ દૂર રહો; કારણ કે તેમને તો આ ગ્રંથ હિતકર્તા થતો નથી. પણ **જે ગુણગ્રાહી છે તેમને આ ગ્રંથ સંસારરૂપ સમુદ્ર ઉતરતાં વહાણ સમાન થશે.**

દુર્જનોને આ ગ્રંથ વિષ સમાન લાગશે અને સજ્જનોને આ ગ્રંથ અમૃત સમાન લાગશે–એ પણ એક દૃષ્ટિભેદ આશ્ચર્ય છે

સૂર્યનો ઉદય થતા કાગડાઓ કાકા શબ્દ કરે છે, પણ તેમાં

[illegible]
[illegible]

[illegible] છે. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કરવાં. તે ન બને તો સમકિત ગ્રહણ કરવું. દેવગુરુ ધર્મની શ્રદ્ધા રાખવી. પ્રભુપૂજા, સામાયક, પૌષધ, જીર્ણોદ્ધાર, જ્ઞાનોદ્ધાર, ચૈત્ય કરાવવાં. સંઘ કાઢવા, સાધુમહારાજની ભકિત કરવી, સ્વધર્મીભાઇઓને મદદ કરવી, કોઇ મુનિપણું અંગીકાર કરે તેને સહાય આપવી.

ગૃહસ્થે પોતાના દરેક વર્ષની ઉપજમાંથી છઠ્ઠો ભાગ અવશ્ય ધર્મકૃત્યમાં ખર્ચવો જોઇએ. ગ્રથો લખાવવા જોઇએ પ્રતિમાઓ ભરાવવી જોઇએ. તીર્થયાત્રાઓ વર્ષમા એક બે કરવી જોઈએ. ચઉદ નિયમ ધારવા જોઇએ પરિગ્રહનો નિયમ ધારવો જોઇએ શ્રુતજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. સાધુ મહારાજને અન્ન–પાણી વહોરાવવા જોઇએ. ઈત્યાદિ કાર્યોથી આત્મહિત કરવા ભવ્ય જીવોએ પ્રવૃત્તિ કરવી–એવી મારી વારંવાર ભલામણ છે આ ગ્રંથ વાચી દરેક ભવ્ય જીવો આત્મહિત કરી અનુક્રમે શિવસુખ પામો.

इत्येवमाशी. ॐ श्री शांति. शांतिः

દેખાય–આવી સંસારની સ્થિતિ છે; માટે ધર્મકૃત્ય કરી લો. વખત વારંવાર આવો ઉત્તમ આવશે નહિ. મોહના તોરમાં ગમે તેમ બોલો, ચાલો, પણ કર્યાં કર્મ તો ભોગવવાં જ પડશે.

જે ભવ્ય જીવો, વીતરાગકથિત ધર્માનુસારે વ્યવહાર અને નિશ્ચય માર્ગ અવલંબી સ્થિર ભાવે ધર્મ સાધન કરશે, તે ભવ્યો અનુક્રમે સુખસંપદા પામશે. અધ્યાત્મશાન્તિ ગ્રંથ રચતા જે કંઈ મતિદોષથી ભૂલચૂક થઈ હોય તે સંબંધી **મિચ્છામિ દુક્કડં દઉં છું.**

સુજ્ઞો, વીતરાગ વચનથી જે કઇ વિરુદ્ધ હોય તે **સુધારી વાંચશો. મેં કંઇ પંડિતાઈ જણાવવા આ ગ્રંથ લખ્યો નથી. એક ઉપકાર બુદ્ધિ મને પ્રયત્ન કરાવે છે.** બીજાને ઉપકાર કરવાની બુદ્ધિથી જે ધર્મકૃત્ય કરવામાં આવે છે તેમા નિશ્ચયથી ઉપકાર બુદ્ધિવાળાને તો ફાયદો થાય છે અને બીજાને ફાયદો થાય અગર નહિ થાય તે નક્કી નથી.

દોષ દેખવાની દુષ્ટ માણસોને બુદ્ધિ રહે છે, તેનાથી આ ગ્રંથ દૂર રહો, કારણ કે તેમને તો આ ગ્રંથ હિતકર્તા થતો નથી. પણ **જે ગુણગ્રાહી છે તેમને આ ગ્રંથ સંસારરૂપ સમુદ્ર ઉતરતાં વહાણ સમાન થશે.**

દુર્જનોને આ ગ્રંથ વિષ સમાન લાગશે અને સજ્જનોને આ ગ્રંથ અમૃત સમાન લાગશે–એ પણ એક વૃત્તિભેદે આશ્ચર્ય છે.

સૂર્યનો ઉદય થતા કાગડાઓ કાકા શબ્દ કરે છે; પણ તેથી

શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કરવા. તે ન બને તો સમકિત ગ્રહણ કરવું. દેવગુરુ ધર્મની શ્રદ્ધા રાખવી. પ્રભુ-પૂજા, સામાયક, પૌષધ, જીર્ણોદ્ધાર, જ્ઞાનોદ્ધાર, ચૈત્ય કરાવવાં. સંઘ કાઢવા, સાધુમહારાજની ભકિત કરવી, સ્વધર્મીભાઇઓને મદદ કરવી, કોઇ મુનિપણું અંગીકાર કરે તેને સહાય આપવી.

ગૃહસ્થે પોતાના દરેક વર્ષની ઉપજમાંથી છઠ્ઠો ભાગ અવશ્ય ધર્મકૃત્યમાં ખર્ચવો જોઇએ. ગ્રંથો લખાવવા જોઇએ પ્રતિમાઓ ભરાવવી જોઇએ. તીર્થયાત્રાઓ વર્ષમાં એક બે કરવી જોઇએ. ચઉદ નિયમ ધારવા જોઇએ પરિગ્રહનો નિયમ ધારવો જોઇએ શ્રુતજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. સાધુ મહારાજને અન્ન-પાણી વહોરાવવા જોઇએ. ઇત્યાદિ કાર્યોથી આત્મહિત કરવા ભવ્ય જીવોએ પ્રવૃત્તિ કરવી-એવી મારી વારંવાર ભલામણ છે આ ગ્રંથ વાચી દરેક ભવ્ય જીવો આત્મહિત કરી અનુક્રમે શિવસુખ પામો.

इत्येवमाशी. ॐ श्री शांति. शांति:

निधानसागर तास शिष्य, त्रोडे कर्मनो पास ।
मयासागरजी तास शिष्य, करे कर्मनो नाश ॥ १० ॥

तस पदपंकज सेवता, नेमसागर मुनिराय ।
दश दिशि कीर्ति जेहनी, जगमांही गवाय ॥ ११ ॥

तास चरणने सेवता, रविसागर गुणवंत ।
रवि पेठे तेजे करी, ज्ञानी ध्यानी महंत ॥ १२ ॥

श्रीसुखसागर तास शिष्य, विनयवंत शिरदार ।
बुद्धिसागर तास शिष्य, ग्रंथ कर्यो जयकार ॥ १३ ॥

यावत् पृथ्वी स्थिर रहे, तावत् रहेशो ग्रंथ ।
भणशे गणशे जे भवि, ते लहेशे शिवपंथ ॥ १४ ॥

ज्ञान ध्यानमां स्थिर थई, ध्यातां आतम भूप ।
आतम ते परमात्मा, अजरामर चिद्रूप ॥ १५ ॥

ॐ शान्तिः ३

—: संपूर्ण :—

